

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra filosofie a religionistiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Imaginativní apologetika

Vedoucí práce: prof. Mgr. Jaroslav Vokoun, Th.D.

Autor: Milana Faldynová, BA

Studijní obor: Učitelství náboženství a etiky

Forma studia: Kombinovaná

Ročník: 2.

Prohlášení:

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 31. března 2021

Podpis:

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce prof. Mgr. Jaroslavu Vokounovi, Th.D. za odborné vedení diplomové práce, jeho cenné rady, nasměrování i jeho ochotný přístup.

Děkuji Ing. Otovi Faldynovi, Mgr. Milanu Bubanovi, MA, Ing. Yvoně Bubanové, BA a Mgr. Aleně Vršťalové za jejich konzultace, doporučení a inspiraci, jako i za průběžnou podporu během celého studia.

Obsah

Úvod	5
1. Křesťanská imaginace.....	7
1.1 Nástroj vnímání	7
1.2 Orgán významu a orgán pravdy	8
1.3 Křest imaginace	12
1.3.1 Mýtus jako řešení	13
1.3.2 Proměňující příběh	14
1.4 Význam křesťanské imaginace pro apologetiku.....	16
1.5 Shrnutí	18
2. Jazyk a odcizený význam	19
2.1 Problém	19
2.2 Cesta k řešení	22
2.2.1 Srozumitelnost a poctivost.....	22
2.2.2 Metafora	23
2.3 Shrnutí	25
3. Křesťanská imaginace v díle <i>Inklings</i>	27
3.1 Dorothy Leigh Sayers.....	28
3.2 John Ronald Reuel Tolkien	31
3.3 Clive Staples Lewis	34
3.4 Shrnutí	39
4. Imaginativní apologetika v současném dialogu	41
4.1 New Atheist Novel.....	41
4.2 Agnostická apologetika Philipa Pullmana	43
4.2.1 Proces tvorby	46
4.2.1.1 Imaginativní přístup	46
4.2.1.2 Záměr	47
4.2.1.3 Námět pro příběh.....	48
4.2.2 Zdroje tvorby	49
4.2.2.1 Biblické motivy	50
4.2.2.2 Gnosticismus	53
4.2.3 Nebeská republika vs. Království Boží	54
4.3 Návaznost na odkaz <i>Inklings</i>	56
Závěr.....	58
Seznam použitých zdrojů	60

Úvod

Základní a nezbytnou charakteristikou současného křesťanského apologety je schopnost číst znamení času. Má-li křesťanství vstupovat do dialogu se sekulární společností, musí se snažit porozumět jejím hodnotám, předsudkům i touhám a v těchto hledat průsečíky, styčné body, na kterých je možné stavět. Ideálním příkladem nám je v tomto biblický model apoštola Pavla a jeho snaha komunikovat Kristovu zvěst co nejefektivněji všem, kterým sloužil. Sám se ‚všem stal vším, aby získal aspoň některé‘ (1K 9,22). Před filosofy na Areopágu byl schopen dát křesťanství do souvislosti s jejich kulturou, náboženstvím a dokonce poezií, aby jim přiblížil jeho jádro (Sk 17,22–34). I proto je Pavel označován za archetyp křesťanského apologety, který byl schopen ‚hovořit jazykem svého publika, přičemž si byl plně vědom hodnot, myšlenek a nadějí, které jsou publiku cenné.‘¹ Dnešní apologeta může tyto hodnoty, myšlenky a naděje hledat právě v současné literatuře, která nám může ukázat jednak určité duchovní touhy současného člověka, jednak populární výtky a spory s náboženstvím.

Současná doba je definována mnoha výrazy, např. jako postmoderní,² postkřesťanská,³ postvýznamová⁴ či postfaktická.⁵ Již těchto několik nálepek může naznačit, že lidé, částečně i pod vlivem historie a rysů doby, čím dál méně slyší na racionální argumenty týkající se křesťanství. Peter Kreeft v knize *Handbook of Catholic Apologetics* shrnuje dvacet hlavních apologetických argumentů pro Boží existenci, které dělí do tří skupin – objektivní, přechodové a subjektivní. Činí tak se záměrem čtenáři ukázat, že apologeta musí k dnešnímu člověku přistupovat s vědomím, že ne vždy se setká se zájmem o racionální argumentaci, naopak může ale oslovit subjektivnějším přístupem, postaveném na logickém základě.⁶ Aktualizace obsahu křesťanské

---

¹ LAZENBY, Donna J. *Apologetics, Literature and Worldview*. DAVISON, Andrew et al. *Imaginative apologetics: theology, philosophy and the Catholic tradition*. London: SCM Press, 2011, s. 46-47. ISBN 9780334043522

² SCHAEFFER, Francis A. *Ten, který je skutečností*. Překlad Alena Koželuhová. Praha: Návrat domů, 1994, s. 133 a 151. ISBN 80-854-9502-3.

³ ORDWAY, Holly. *What Is Imaginative Apologetics? Apologetics and Christian Imagination* [Kindle e-book]. Steubenville, Ohio: Emmaus Road Publishing, 2017 [cit. 2020-03-18]. ISBN 9781945125393.

⁴ Tamtéž, location 992.

⁵ MURRAY, Abdu. *Saving Truth* [Kindle e-book]. Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 2018 [cit. 2020-03-18]. ISBN 978-0310562047.

⁶ NICOLSON, Stuart. *Objective and subjective apologetical approaches regarding the existence of God*. *Theologica* [online]. 2020, **10**(1), 121-140 [cit. 2021-01-19]. Dostupné z: doi:10.14712/23363398.2020.47

apologetiky je nutná v každé době. V této diplomové práci se chci zabývat právě touto aktualizací za pomoci imaginace, jejíž role v křesťanské apologetice je, jak obhájí tato práce, nedocenitelná.

Sousloví *imaginativní apologetika*, převzaté z názvu publikace z roku 2010,⁷ kde kolektiv autorů tento přístup k apologetice definuje, spojuje klíčové pojmy mého referátu – křesťanskou imaginaci a apologetiku. Cílem této práce je stručně shrnout vývoj problematiky křesťanské imaginace a její role v apologetice a zároveň také upozornit na možnosti, které imaginativní přístup otevírá současné apologetice. Tato práce sleduje křesťanskou imaginaci jako nástroj vnímání a pomocný orgán při nahlížení skutečnosti. Její role je od role rozumu neoddělitelná, a proto je i imaginace prostředkem hledání pravdy. Imaginace je rovněž možným řešením současné problematiky posouvání či vyprazdňování významu jazyka, která zasahuje i apologetické disciplíny.

Vhodným příkladem takové spolupráce imaginace a apologetiky jsou díla vybraných autorů 20. století, kteří byli více či méně angažováni v neformálním literárním klubu *Inklings*, jenž působil v Oxfordu. Autoři C. S. Lewis, J. R. R. Tolkien nebo Dorothy L. Sayersová⁸ ve svých příbězích ukazují, jak je možné spojit křesťanskou imaginaci s obhajobou křesťanství – nikoli v intencích „já mám pravdu a ty ne“, ale spíš „pojď se sám podívat, jaké to je“.

Přestože se pojem apologetika používá spíše v kontextu s apologetikou křesťanskou, v poslední části práce si ukážeme, že imaginativní obhajobou se zabývají i ateističtí a agnostičtí autoři, více či méně v reakci na práci *Inklings*. Přístup těchto autorů rovněž čtenáři nabízí možnost se ve fantastickém světě seznámit s určitým myšlenkovým systémem v jeho ryzosti, jejich postupy se však vyznačují záměrností a útočností, která Lewisovi, Tolkienovi ani Sayersové není vlastní. Přesto i tato díla vynáší na světlo otázky, na které by měla apologetika reagovat.

---

⁷ DAVISON, Andrew et al. *Imaginative apologetics: theology, philosophy and the Catholic tradition*. London: SCM Press, 2011. 169 s. ISBN 978-033-4043-522.

⁸ Zařazení Sayersové mezi autory *Inklings* je zdůvodněno v 3. kapitole této práce.

1. Křesťanská imaginace

Pojetí imaginace je v díle *Inklings* důležitým prvkem, který prostupuje jednak jejich dílo, ale také osobní životní příběhy. Pro nás je v této práci důležité si imaginaci definovat, protože přesto, že se její role a funkce dostává do popředí zájmu napříč různými obory, málokdy je jasně vymezena. Jedná se o přirozeně ‚kluzký‘ termín, a pokud se různí učenci pokouší ji definovat, často se jejich závěry velmi liší.⁹ Budu-li se tedy v této části snažit definovat, zařadit a blíže přiblížit termín ‚křesťanská imaginace‘, budu vycházet z toho, jak s imaginací pracovali právě Owen Barfield, J. R. R. Tolkien a C. S. Lewis, ovšem i za pomoci dalších, více současných myslitelů a akademiků.

1.1 Nástroj vnímání

Owen Barfield se ve svém pojetí imaginace opírá o teorii básníka a filosofa S. T. Coleridge, který imaginaci ve své knize *Biographia Literaria* klasifikuje. Jednak ji dělí na primární a sekundární a jednak ji odlišuje od představivosti. Primární imaginace je podle Coleridge (a Barfielda) hlavním nástrojem lidského vnímání. Díky této imaginaci dovedeme množinu stromů, polí, kopců a cest vyhodnotit jako krajinu. Primární imaginace pracuje nepřetržitě, zpracovává vše, co jí smysly poskytnou. Je to děj, který probíhá na nevědomé rovině, a můžeme říci, že její role při utváření obrazu skutečnosti je zásadní – bez ní není poznání vůbec možné, dokonce by bez ní nebylo ani možné vnímat svět.¹⁰

Sekundární imaginace je blíže tomu významu, s jakým se povětšinou u pojmu imaginace pracuje – je to ta tvůrčí, poetická imaginace, která nachází své vyjádření v uměleckém díle. Je schopná z jí dostupného materiálu vytvářet něco úplně nového. Od primární se liší tím, že člověk může alespoň do jisté míry ovlivňovat její činnost. Barfield funkci této imaginace popisuje jako vědomé a řízené tvoření nových významů – ale ne tvoření z něčeho, co není – je to spíše vynášení skrytých a zapomenutých významů na světlo. Podobně se na věc díval i C. S. Lewis. Imaginace podle něj význam nevytváří, ale objevuje ho, nachází a vyjadřuje.¹¹ Zatímco první typ imaginace tedy člověku umožňuje vůbec svět vnímat, tento druhý mu umožňuje v něm něco utvářet a nacházet význam

---

⁹ ŠMEJDOVÁ, Barbora. Grasping the Meaning of the Term 'Holy Imagination' alongside with Dorothy L. Sayers and C. S. Lewis. *Acta Missiologica*. 2019, **13**(1), 7-16.

¹⁰ HÁJEK, Matěj. *Pojetí imaginace u Owena Barfielda a C.S. Lewise*, Praha: Dingir, 2014. s. 218. ISBN 978-808-6779-331.

¹¹ HOŠEK, Pavel. *Kouzlo vyprávění: proměňující moc příběhu a "křesťanská fantazie" v pojetí C.S. Lewise*. Praha: Návrat domů, 2013. s. 54. ISBN 978-807-2552-931.

v jiných rovinách. Zároveň ale není možné – a o tomto budeme ještě hovořit později – aby člověk práci této sekundární imaginace současně reflektoval.

Doktorka Barbora Šmejdivá ve své disertační práci *Jazyk moderní apologie u C. S. Lewise* toto dvojí dělení imaginace přehledně komentuje. Definujeme-li primární imaginaci jako jakýsi nástroj vnímání okolního světa, který nám pomáhá najít smysl ve tvarech a skutečnostech kolem nás tím, že jim přiřadíme jméno nebo označení, schyluje se k tomu, abychom této imaginaci dali nějaké přízvisko – podle toho, v jaké době a kultuře tuto imaginaci používáme. Můžeme hovořit o středověké, postmoderní nebo romantické imaginaci. Budu-li se snažit definovat křesťanskou imaginaci v této kapitole, bude to v tomto smyslu slova – křesťanská imaginace jako nástroj vnímání, způsob nahlížení světa, který je jedinečný a vede člověka k pravdě. Přesto ale pojem křesťanská imaginace nestojí na stejné úrovni jako výše zmíněné druhy imaginace. Šmejdivá říká, že „spolu s C. S. Lewisem máme za to, že se jedná o pojem nadřazený, který v sobě zahrnuje tu nejrozmanitější různost, protože má potenci vtělit se do různých dob a kultur, aniž by musel pozbyť svého významu, a aniž by uzurpoval význam kultur, jejichž se stává součástí.“¹² Křesťanská imaginace má totiž tak široký záběr, že je schopná poskytnout prostor jakémukoli jinému druhu imaginace, který směřuje k poznání pravdy.

Šmejdivá pak pokračuje k závěru, že pokud bychom měli zvolit jen jednu z nich, primární imaginace je pro křesťana nezbytná každodenně. Obejde se bez imaginativních stimulů křesťanské literární nebo umělecké tvorby, ale neobejde se bez schopnosti nahlížet svět křesťanskýma očima a žít život podle evangelia.¹³ Chceme-li v této práci obhájit, že imaginace má stěžejní roli v současném vývoji apologetického diskurzu, budeme vycházet i z tohoto autorčina závěru a budeme předpokládat, že „autentická křesťanská imaginace je základem pro jakoukoliv úspěšnou apologetiku“.¹⁴

1.2 Orgán významu a orgán pravdy

Určitým problémem, na který u imaginace můžeme narazit je, že její primární funkcí není hledat pravdu. Má velikou výhodu v tom, že člověku umožňuje bezprostředně zakoušet skutečnost, dostávat se k její jakosti, prožívat ji v určité kvalitě v rámci určitého modelu skutečnosti. Ale vyznačuje se slepotou, pokud jde o věci morálky či rozeznání pravdy,

---

¹² ŠMEJDOVÁ, Barbora. *Jazyk moderní apologie u C. S. Lewise: disertační práce*, Praha: Universita Karlova, Katolická teologická fakulta, 2019, s. 85.

¹³ Tamtéž, s. 86.

¹⁴ Tamtéž, s. 87.

protože si v první řadě otázku po pravdě ani neklade.¹⁵ Právě v tom tkví její největší slabost – imaginace může být oklamána. Zde přichází na scénu rozum, jehož funkcí je z imaginací poskytnutého materiálu rozeznat to dobré a špatné, pravdivé a lživé. Oba ale nemohou pracovat zároveň.

Michael Ward se v eseji *The Good Serves the Better and Both the Best* zabývá vztahem mezi imaginací, rozumem a vůlí člověka, když se zamýšlí nad Lewisovým modelem jejich spolupráce ve třech soustředných kruzích.¹⁶ Vnější kruhem je imaginace, orgán významu. Je nejvíce exponovaná ze všech tří a jejím úkolem je rozeznávat význam skutečnosti – Lewis jako opak významu nevidí *chybu*, ale *nesmysl*. Věc se tedy musí nejdříve „vynořit z bažiny nesmyslu do světa skutečnosti, aby je imaginace mohla zachytit“.¹⁷ Teprve až když člověk uchopí význam věci, pak může posuzovat její pravdivost či lživost. Ward konkrétně říká: „Předtím, než něco může být pravda nebo lež, to musí [něco] znamenat.“¹⁸ Z toho plyne, že i lež může mít význam, imaginace jeho lživost však nerozezná. A zde leží to úskalí – může být obelstěna, či dokonce sama začít vytvářet lži.

Rozum je v tomto přirovnání středním kruhem a Lewis jej označuje za orgán pravdy. Rozum potřebuje něco zpracovávat a imaginace mu poskytuje materiál. Spolupracují-li dobře, je rozum schopen vyhodnotit pravdivost či nepravdivost dané skutečnosti, případně i její morálnost. Chápeme-li funkci rozumu ve dvou rovinách jako *intellectus* (schopnost vidět zjevnou pravdu) a *racio* (schopnost dojít k pravdě, která není zjevná), pak má rozum určitou schopnost rozeznat morálnost věci (Lewis na rozum vztahuje i označení „orgán morálky“).¹⁹

I když se rozum spojí s imaginací a vlastně zpracovává data, která od ní přijímá, k proměně člověka to nestačí. Ward trefně říká, že pouze rozum s imaginací „nedosáhnou do nebe“. K tomu Lewis podobně říká, že „rozum je zcela neadekvátní vůči bohatství a spiritualitě skutečných věcí“.²⁰ Proto se dostáváme do středu naší ilustrace soustředných kruhů, kam Lewis umisťuje vůli člověka. Její roli považuje za nejdůležitější, protože

---

¹⁵ HOŠEK, Pavel. *Kouzlo vyprávění*, s. 61 a 64.

¹⁶ WARD, Michael. *The Good Serves the Better and Both the Best. Imaginative Apologetics*, s. 59-78.

¹⁷ Tamtéž, s. 61. „Things must rise up out of the swamp of nonsense into the realm of meaning if the imagination is to get any handle on them.“ Překlad vlastní.

¹⁸ Tamtéž, s. 61-62. „Before something can be either true or false it must mean.“ Překlad vlastní.

¹⁹ Tamtéž, s. 74. „Reason obviously has a moral element (it is ‚organ of morality‘) because certain self-evident truths are moral axioms.“

²⁰ WARD, Michael. *The Good Serves the Better and Both the Best. Imaginative Apologetics*, s. 76. „...reason is utterly inadequate to the richness and spirituality of real things.“ Překlad vlastní.

právě vůle činí finální rozhodnutí na základě zpracovaných dat. Vůle musí být proměněna a přesměrována setkáním s Bohem. Důležitost vůle v pojetí C.S. Lewise pak můžeme vidět i v jeho díle *Rady zkušeného ďábla*, kdy jeho Tasemník získává od Zmarchroba instrukci, která odpovídá této teorii: „Jeho zbožnost nám vůbec neublíží, pokud zůstane jen v jeho představách a náladách a pokud nepřipustíme, aby se dostala do jeho vůle.“²¹ Tento přístup má velký dopad na naše téma, protože každý apologeta si musí včas uvědomit, že jeho snaha bránit svou víru skrze imaginativní či racionální prostředky nemusí ničeho dosáhnout, nesetká-li se člověk s Nadpřirozeným a na základě tohoto setkání je proměněna i jeho vůle.

Rozum a imaginace tedy pracují spolu, jsou na sebe odkázaní, musejí spolupracovat, pokud člověk chce dosáhnout pravdivého poznání skutečnosti. Imaginace vede člověka k objevování rovin skutečnosti, k zakoušení hmotného a nehmotného, viditelného a neviditelného; umožňuje zakoušet skutečnost v její konkrétnosti, nedovede ale na tato data vztáhnout kritérium pravdivosti. Lewis si je vědom, že rozum má nezastupitelnou úlohu, protože právě proto, že není „uprostřed“ bezprostředního zakoušení, má svobodu zkoumat pravdivost. Ward upozorňuje, že imaginace v Lewisově pojetí stojí níže než rozum, přesto bychom si jí ale měli vážit, protože „nejvyšší nemůže stát bez nejnižšího“ a tak mohou imaginace a rozum a vůle spolupracovat ve vyváženém vztahu, kdy dobré (imaginace) slouží lepšímu (rozumu) a tito společně složí nejlepšímu (vůli).²²

Tyto vztahy mezi rozumem a imaginací, mezi kontemplací a prožíváním, jsou velmi zdařile ilustrovány v Lewisově eseji *Meditation in a Toolshed*. Popisuje v ní zážitek z tmavé dílny, do které škvírou ve dveřích pronikal paprsek světla. Když se *díval na* ten paprsek, viděl v něm částičky prachu, ale zbytek dílny pro něj byl tmavý; díval se na paprsek zvenčí, ale neviděl díky němu ostatní věci. Když pak vstoupil do světla paprsku, popisuje, co všechno se mu touto malou změnou postoje otevřelo – viděl škvíru ve dveřích, listy a větve stromu venku, viděl slunce. Lewis na tomto příkladu vysvětluje rozdíl mezi *díváním se na* (looking at) a *díváním se podél* (looking along). Na dalších příkladech v této eseji ilustruje, že když se člověk dívá na skutečnost zvenčí, je schopen ji velmi detailně popsat, ale nedospěje k jakémusi jádru, k jakosti dané skutečnosti. Na druhou stranu, pokud se člověk *dívá podél*, tedy vyskytuje se uprostřed skutečnosti a bezprostředně ji prožívá, je pro něj mnohdy obtížné podniknout její odosobněnou

---

²¹ LEWIS, C. S. *Rady zkušeného ďábla*. Praha: Zvon, 1995, str. 44. ISBN 80-7113-096-6.

²² WARD, Michael. The Good Serves the Better and Both the Best. *Imaginative Apologetics*, s. 76.

analýzu. Jak vhodně formuluje profesor Hošek: „Čím bystřejší je naše myšlení, tím více jsme odděleni; čím hlouběji vstupujeme do reality, tím méně můžeme myslet.“²³ Lewis svou esej uzavírá s tím, že je třeba používat obou přístupů a hledat, co je správné a pravdivé.

Analogie z tmavé dílny může připomínat ještě jednu z Lewisova pera. V *Poslední bitvě* se hlavní hrdinové ocitnou po průchodu dveřmi stáje v nádherné krajině, kde je zelená tráva a modré nebe a spoustu ovocných stromů, ze kterých mohou jíst plody. Stejnými dveřmi prošla i skupinka skřítků, kteří byli pevně přesvědčení, že vešli do stáje. Hlavní hrdinové – mezi nimi král Tirian, královna Lucie, Diviš a další – prožívají údiv nad dveřmi, které jen stojí uprostřed krásné krajiny nové Narnie. Padne otázka, kam zmizela stáj a dojde k následující výměně mezi udiveným Tirianem a Divišem:

„Zdá se tedy,“ pravil Tirian také s úsměvem, „že stáj, viděná zevnitř a stáj, viděná zvenku, jsou dvě různá místa.“

„Ano,“ přikývl pan Diviš. „Zevnitř je větší než zvenku.“²⁴

Zde vidíme motiv rozdílnosti mezi tím, jaké to je být uvnitř a zakoušet něco na vlastní kůži a mezi tím, když je věc pozorována jen zvenčí. Stejně jako Lewis v *Meditation in a Toolshed* popisuje, že zamilovaný muž prožívá svou zkušenost na mnoha různých rovinách, protože je *uvnitř* té zkušenosti, *dívá se podél* zamilovanosti, zatímco vědec původ jeho bohatého prožívání shrne v kostce jako věc genů a biologického stimulu, protože zamilovanost sleduje *zvenčí*, *dívá se na* zamilovanost a snaží se ji popsat.²⁵

Král Tirian ještě ve staré Narnii vcházel do dveří staré stáje, jen aby se ocitl v krásné krajině. Jeho imaginace byla schopná všechnu tu krásu vidět a prožít. Ne tak imaginace skřítků, kteří rovněž prošli stejnými dveřmi, ale nebyli ochotni připustit, že jsou jinde než ve stáji. Navzdory tomu, že se je naši hrdinové snažili přesvědčit faktickými důkazy o tom, že nejsou ve stáji, skřítki sverpě trvali na svém. Když Lucie dala jednomu z nich přivonět květů, které natrhala, s odporem se na ni obrátil, že mu dává k obličejí zahnojenou podestýlku. Jeho imaginace totiž pracovala pouze s tím, co je pravděpodobné

---

²³ HOŠEK, Pavel. *Kouzlo vyprávění*, s. 67.

²⁴ LEWIS, C. S. *Poslední bitva*. Překlad Renata Ferstová. Praha: Návrat domů, 1999, s. 110. ISBN 80-854-9597-X.

²⁵ LEWIS, C. S. *Meditation in a Toolshed*, in *God in the Dock*. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans Publishing, 2014, s. 230-234. ISBN 978-0802871831.

a možné najít ve stáji – jelikož byl bytostně přesvědčen o tom, že se ve stáji nachází. A když Tirian skřítko vyhodil „ven“, skřítek byl přesvědčen, že jím pouze mrštil o zed'.²⁶

Na této smutné linii narnijského příběhu (a zároveň krásné ilustraci rozhovoru apologety se skeptikem) můžeme pozorovat fakt, že imaginace skřítků byla těžce poškozena. Zmínili jsme výše, že imaginace může být obelstěna, případně může začít sama vytvářet lži. V tomto případě je patrné, že imaginace skřítků nebyla schopná zakoušet to, co byli schopni zakoušet ostatní hrdinové příběhu – vnímání skutečnosti bylo podmíněno kvalitou vnímatele – byli schopni vidět jen to, co vidět mohli. Profesor Hošek k tomuto píše: „Například zlý, ukřivděný či závistivý člověk je k některým rovinám skutečnosti slepý. Neumí si je představit. Jeho imaginace je chromá. Je-li nitro člověka zamořeno podlostí a zlobou nebo deformováno špatnými postoji a rozhodnutími, některé hodnoty a kvality jsou prostě mimo jeho zorné pole, nacházející se vně jeho horizontu vnímání.“²⁷ Skřítkci měli pocit, že je někdo chce nachytat; jejich skepse je přivedla k vytvoření si vlastního náhledu na svět, který byl silně omezený vůči opravdové, pravdivé skutečnosti. Jejich imaginace byla nemocná. Přesto ve vyprávění vidíme, jak musela pracovat na plné obrátky, aby si skřítkci udrželi svůj obraz „skutečnosti“.

Lewis tedy nemá iluze, že by imaginace byla neposkvřněná a nedotčená lidskou porušeností. I s nemocnou imaginací mohou lidé tvořit umělecká díla, nicméně je pak otázkou, k čemu taková díla povedou toho, kdo je svou imaginací bude nahlížet, a zda právě nebudou pro člověka spíše škodlivá. V Lewisově pojetí jde totiž o to, že je-li imaginace „správně užívána, je nástrojem vnímání a může se stát příjemcem Božího zjevení“.²⁸

1.3 Křest imaginace

Křest imaginace je v Lewisově životě silným motivem, který protkáva i jeho tvorbu. Ve své autobiografii *Zaskočen radostí* popisuje, že se v průběhu života v literatuře, přírodě nebo umění setkával s Radostí, jakýmsi pocitem krásna a přesažna, který v něm vzbuzoval Touhu po něčem, co v tomto světě nenalézá naplnění.²⁹ Tyto zážitky byly

---

²⁶ LEWIS, C. S. *Poslední bitva*, s. 113-115.

²⁷ HOŠEK, Pavel. *Kouzlo vyprávění*, s. 63.

²⁸ HOŠEK, Pavel. *Kouzlo vyprávění*, s. 72.

²⁹ LEWIS, C. S. *Zaskočen radostí*. Praha: Návrat domů, c2006, s. 17. ISBN 8072551485.

„Samozřejmě, byl to pocit touhy – leč touhy po čem? ... Nebyla to ani touha po mé vlastní minulosti, i když trochu něčeho takového tam bylo ... Vracel jsem se tedy k oné knížce – ne proto, abych touhu uspokojil (to je nemožné – vždyť jak by člověk mohl vlastnit podzim?) – ale abych ji znovu probudil. Bylo to něco

chvilkové a po čase vybledly. Když se ale setkal s knihou George MacDonalda *Snílci*, popisuje podobnou zkušenost úplně jinak – jako by ze samotné knihy vystupovalo cosi, co proměnilo jeho vnímání skutečnosti. I když knihu odložil, nesetkal se s šedí reality, ale viděl věci kolem sebe jinak. Konkrétně říká: „Toho večera byla má imaginace v určitém smyslu pokřtěna; se zbytkem mé bytosti to trvalo déle, což je jen přirozené.“³⁰ A opravdu, pokřtěn v církvi byl Lewis až o patnáct let později. Přesto je toto ale důležitý krok na jeho cestě víry, protože tato iniciační zkušenost probudila schopnost jeho imaginace vnímat ‚svatost‘.³¹

Pozorujeme zde tedy, že i imaginace padlého člověka, kterou jsme dříve nazvali nemocnou nebo chromou, může získat schopnost zakoušet skutečnost jiným způsobem. Lewisova imaginace se setkala s imaginací George MacDonalda a byla tím setkáním proměněna, protože jí byla nabídnuta jiná možnost, jak nahlížet svět. Je velkým pokušením s touto zkušeností pracovat jako se zkušeností normativní a snažit se hledat ve svém životě prvky takto dramatické proměny vnímání. Nicméně nezáleží zde na životním milníku, kterým taková proměna pro Lewise jistě byla, jako spíše o princip, který můžeme vidět v tom, že již George MacDonald nabídl svému čtenáři svět proměněné imaginace, který dovolil Lewisovi zakusit skutečnost ještě trochu jinak. Budeme-li sledovat Lewisův životní příběh dál, uvidíme, že právě imaginace (v roli orgánu významu) umožnila autorovi při rozhovoru s přáteli J. R. R. Tolkienem a Hugem Dysonem uvědomit si, že křesťanský příběh má *význam*.

1.3.1 Mýtus jako řešení

Řekli jsme si, že v pojetí Colridge, Barfielda a Lewise orgán významu a orgán pravdy nemohou pracovat současně. Ve své eseji *Mýtus se stal skutečností* Lewis s tímto rozdělením pracuje jako s dilematem – musíme vždy „postrádat jeden druh poznání, protože máme zkušenost, nebo postrádat jiný druh, protože ji nemáme“.³² Vzpomeneme-li si na Lewisovu úvahu v tmavé dílně, i jeho zkušenost s paprskem byla stejná. Buď se díval na něj, a tedy neviděl nic jiného – mohl zkoumat paprsek samotný, nebo se díval podél něj a otevřel se mu náhled na spoustu jiných věcí. Řešení tohoto dilematu vidí v mýtu.

---

zcela odlišného od obyčejného života, ba i od obyčejné slasti, něco, co přicházelo, jak by se dnes lidé vyjádřili, ‚z jiné dimenze‘.“

³⁰ LEWIS, C. *Zaskočen radostí*, s. 121.

³¹ WARD, Michael. *The Good Serves the Better and Both the Best. Imaginative Apologetics*, s. 63.

³² LEWIS, C.S. *Myth Became Fact. God in the Dock*. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans Publishing, 2014, s. 54-60. ISBN 978-0802871831.

Abychom pochopili, jaký měl C. S. Lewis vztah k mýtu, musíme se ale vrátit k jeho rozhovoru s přítelem J. R. R. Tolkienem. Lewis, milovník severské mytologie i jiných mytologických příběhů, neviděl v mýtu nic jiného než hezky zabalené lži. Ba co víc – mýtus o bohu, který umírá a je probouzen zpět k životu, který se napříč mytologiemi opakuje, jej přesvědčoval o lživosti křesťanství – vždyť na Ježíšově příběhu není nic nového. Tolkien mu ale předal své porozumění: mýty jsou vždy a nutně vnitřně pravdivé. Obsahují fikci, ale nevyhnutelně budou také odrážet kus pravdy. Odlišnost Kristova mýtu – argumentuje Tolkien – spočívá v jeho historičnosti; opravdu se stal. Tolkien nevidí v obrazech umírajícího boha v různých mytologiích vyvrácení mýtu křesťanského, jako spíše prorocké vytušení a imaginativní náhled ústřední zápletky dějin spásy.³³ Tento diametrálně odlišný pohled na mýtus byl pro Lewise zlomový. V eseji *Mýtus se stal skutečností* díky tomuto rozhovoru můžeme číst:

„V radosti nad velkým mýtem se nejvíce blížíme konkrétní zkušenosti něčeho, co jinak může být pochopeno jen jako abstrakce. ... To, co do vás proudí skrze mýtus, není pravda, ale realita (pravda je vždycky o něčem, ale realita je tím, o čem je pravda), a proto každý mýtus se stává otcem nesčetných pravd na abstraktní úrovni. Mýtus je hora, z níž vytékají všechny ty potoky, které se stávají pravdami zde, dole v údolí.“³⁴

Tolkien vlastně pracuje s teologickým pojetím umělecké imaginativní tvorby.³⁵ Byl přesvědčen, že na základě toho, že i umělec je Božím obrazem, může jeho tvorba odrážet (či ukazovat na) tvořivost Stvořitele. Podle něj v těch nejlepších imaginativních výtvorech může člověk najít svědectví o transcendentním setkání s Původcem vši Krávy, Pravdy a Dobra. Náležitým využitím imaginace v procesu umělecké tvorby se pak blížíme způsobu, skrze který se starověkým autorům vynořovaly mýty. Pro Tolkiena (a posléze i Lewise) je tato *mythopoeia*, „vytváření mýtů“ pravým uměním.³⁶

1.3.2 Proměňující příběh

J. R. R. Tolkien přikládal velkou důležitost procesu, jakým příběh vzniká, protože právě při tom se rozhodne, jak dobrý příběh bude. Člověk a autor je podle něj coby nositel Božího obrazu malým stvořitelem, který může vytvářet v příbězích celé světy – skrze literární tvorbu může vytvořit druhotný svět, který je jakousi neutrální půdou, vyzývá čtenáře k odložení nevíry (nejen v teologickém slova smyslu, ale i třeba nevíry

³³ HOŠEK, Pavel. *Kouzlo vyprávění*, s. 71.

³⁴ LEWIS, C.S. *Myth Became Fact*, s. 58.

³⁵ HOŠEK, Pavel. *Kouzlo vyprávění*, s. 69.

³⁶ HOŠEK, Pavel. *Kouzlo vyprávění*, s. 70.

v pohádkové bytosti jako jsou Hobbiti, Elfové atp.) a utváří prostředí, kde má čtenář prostor pro jakousi druhotnou víru – v intencích předpokladu „pokud by existovali, vypadalo by to takto“.

Tolkien byl přesvědčen, že umělecká tvorba má určitá pravidla, že mezi prvotním (naším) světem a světem příběhu musí docházet k nějakému zrcadlení.³⁷ Dostáváme se k Tolkienově metodologii, která je radikální, zároveň možná ale hůře uchopitelná. *Mythopoeia* se totiž vyznačuje tím, že umělec uhýbá z cesty, oprostuje se od snahy sdělovat své konkrétní myšlenky nebo ideály a ustupuje práci imaginace. Ta pracuje nejlépe v prostředí nezáměrnosti, je tedy důležité, aby měla volné pole, ohraničené právě jen pravidly umělecké tvorby. Autor dává prostor obrazům, nebo slovům, které mu imaginace přinese, aby se rozvinula v příběh.³⁸

Autor předpokládá, že je-li příběh správně utkáán, je pro čtenáře důvěryhodný; čtenář může do světa příběhu vstoupit a být proměněn, očarován.³⁹ Když se člověk v příběhu setká s krásou, je jí proměněn – a tato proměna je trvalá. Autor věří, že skrze příběh může být obnovena imaginace člověka k tomu, aby mohl na věci kolem sebe hledět, jako by je viděl poprvé. Tolkien si přeje, aby se čtenář znovu naučil žasnout a nechal se okouzlovat krásou.⁴⁰ Jde mu tedy o to, aby člověk poté, co odloží knížku, neviděl své okolí jako šedé a zkažené, a hlavně ne tak krásné, jako je Středozem, ale aby čtenář obnovil svou schopnost vidět krásu, pravdu a dobro i kolem sebe. Zde si můžeme připomenout zkušenost, kterou prožil C. S. Lewis při čtení *Snilků* George MacDonalda a kterou později nazval křtem imaginace.

Tolkien je zároveň přesvědčen, že tajemství evangelia je „[vetkáno] do samotné struktury stvoření“, a proto je možné, aby je autor při procesu tvorby nahlédl a předal ve svém příběhu. Odlesk evangelia může být pozorován v každém velkém umění. Tolkien si tímto vysvětluje také fakt, že motivy vítězství dobra nad zlem a vítězství lásky nad smrtí dominují v různých pohádkách a jiných příbězích.⁴¹ Tolkien i Lewis evangelium ale do příběhů vědomě nevkládají – Lewis říká, že v *Letopisech Narnie* se o to ani nepokoušel, ale evangelijní příběh se mu v *Letopisech* prosadil. Nechtěl ve svých

---

³⁷ HOŠEK, Pavel. *Sloužím tajnému ohni*, s. 114.

³⁸ Tímto způsobem Tolkien napsal na prázdný list jedné studentské práce větu „V jedné podzemní noře bydlel jeden hobit“ nebo C. S. Lewisovi se vynořil obraz fauna s balíčky. Oba autoři byli schopni tyto dary imaginace rozvinout v příběhy, které dodnes probouzí imaginaci dětských i dospělých čtenářů. K tomu např. HOŠEK, Pavel. *Kouzlo vyprávění*, s. 81.

³⁹ Tamtéž, s. 93.

⁴⁰ HOŠEK, Pavel. *Sloužím tajnému ohni*. s. 123.

⁴¹ Tamtéž, s. 115.

příběžích evangelium alegoricky napasovat na své hlavní postavy a děje, jeho tvorba byla nezáměrná, nicméně přesto mohou čtenáři v *Letopisech Narnie* prožít „hluboké, niterné setkání s evangeliem“. Není tedy divu, že teolog Rowan Williams řekl, že by studenti teologie měli narnijské příběhy číst, aby zažili „jaká je klasická ortodoxní teologie zevnitř“.⁴²

Vidíme tedy, že pro Lewise i Tolkienu má příběh proměňující účinky – může transformovat čtenářovu imaginaci, přivést ho do jiného, fiktivního světa, nabídnout mu zakusit zkušenost, která je komunikována imaginací autora imaginaci čtenářově. Pro téma této kapitoly je tento přístup velmi důležitý, protože příběh je křesťanství vlastní. Církev se v první řadě odkazuje k Bibli, která sama na mnoha místech skrze narativ sděluje ty nejdůležitější pravdy. Odkazuje se ale také na příběhy světců a věřících příkladného života. Život Církve i život křesťana je chápán jako část Velkého příběhu, který je psán Stvořitelem od počátku dějin. Nejen, že se konvertita ztotožňuje s částí tohoto příběhu, který se již odehrál, ale také spolu s Církví netrpělivě očekává jeho vyvrcholení a konec ve druhém příchodu Krista a konečném soudu.

Pavel Hošek v monografii *Kouzlo vyprávění* popisuje přijetí víry jako vstup do příběhu. Vyprávění evangelijního příběhu má podle něj sakramentální povahu; když je tento příběh vyprávěn, zpřítomňuje události, o kterých se vypráví. Posлуhač je tedy vtahován do děje, což je samo o sobě podstatou konverze – člověk sám sebe nalezne v příběhu dějin spásy, jehož ústřední zápletkou je příběh Ježíše Krista. Když pak vydává svědectví o své konverzi, vypráví vlastně o tom, „jak on sám vstoupil nebo byl vtažen do Božího vyprávění“.⁴³

1.4 Význam křesťanské imaginace pro apologetiku

Závěrem této kapitoly se seznámíme jen krátce se schématem práce křesťanské imaginace v apologetice, které doktorka Šmejdová zdařile popisuje za pomoci symbolu kříže. V této kapitole se zabýváme prací křesťanské imaginace a způsoby, jakými pracuje. Stále jsme ale souhrnně nezodpověděli otázku, jak lze s touto imaginací pracovat v rámci apologetiky. Ať už si apologeta zvolí metodologii jakoukoli, jedno mají všichni obránci víry společné – nikdy nesmí zapomenout mít zrak stále upřený na Krista. Silným a stále živým symbolem jeho vítězné smrti je kříž, který nesmí v apologetice být opomenut,

---

⁴² WARD, Michael. The Good Serves the Better and Both the Best. *Imaginative Apologetics*, s. 71.

⁴³ HOŠEK, Pavel. *Kouzlo vyprávění*, s. 37-38.

protože připomíná, že ani apologeta nemá vyjadřovat sám sebe, ale po vzoru Ježíše je jeho úkolem vydávat svědectví o nebeském Otci.

Křesťanský apologeta může za pomoci symbolu kříže k práci imaginace přistoupit ze čtyř různých úhlů. Vertikální rovina kříže symbolizuje vztah mezi nebem a zemí, mýtem a realitou. Obyčejná realita každodenního života je propojena s realitou mytickou, snovou, transcendentní. Obě diametrálně odlišné skutečnosti ale právě imaginace nabízí propojit, člověk si nemusí volit buď jedno, nebo druhé, naopak je zván k tomu, aby zakoušel obojí. Vzpomeňme si na Lewisův křest imaginace, který prožil při čtení *Snílků* – jeho imaginace je proměněna a stává se křesťanskou ve chvíli, kdy se pro něj spojí svět mýtu s realitou. V tomto vztahu můžeme také pozorovat sestupný a vzestupný pohyb. Šmejdová píše: „Transcendentní skutečnost sestupuje ke stvoření a tím ho proměňuje a následně vyvyšuje. Imaginace tak kopíruje základní christologické schéma, ve kterém Kristus sestupuje od Boha k lidem a následně se k němu vrací společně s celým vykoupěným stvořením.“⁴⁴ Autorka v tom nachází princip, kterého se apologetika musí stále držet – ať už se jedná o vědecký text nebo o umělecké vyjádření, nikdy by neměla být oddělena od praktického života. Naše křesťanská naděje není něčím, co je mimo náš svět, co je z něj vytrženo a je těžko nebo velmi špatně dosažitelné; naopak náš svět proměňuje a živí.⁴⁵

Ukazuje-li vertikální rovina našeho symbolu na kvalitu imaginace, horizontální rovina bude hovořit o její rozmanitosti. V intencích křesťanského života můžeme říci, že nemáme za úkol „přizpůsobovat okolí vlastní subjektivitě, ale [snažit se] otevřít oči, [abychom] viděli svět a také sami sebe z jiné perspektivy“.⁴⁶ Evangelium na nás klade požadavek vyjít ze sebe vstříc k druhému, odsunout sebe sama do pozadí, aby druhý mohl růst. Právě v tomto horizontálním vztahu jde o to, aby apologeta přistupoval ke druhému se správným postojem, bez povýšenosti nad argumentací druhého, ale v duchu lásky a porozumění. Jeho úkolem je svědčit o Kristu, který zve: „Pojďte ke mně, všichni, kdo se namáháte a jste obtíženi břemeny, a já vám dám odpočinout.“ (Mt 11,28) V tomto duchu by i apologeta měl brát v potaz člověka, se kterým hovoří jako hodnotnou bytost a zacházet s ním i s jeho argumenty s úctou. Ježíš pak v této rovině našeho modelu propojuje celé stvoření a otevírá náruč člověku, aby jej posilnil k vyjítí ze sebe.⁴⁷

---

⁴⁴ ŠMEJDOVÁ, Barbora. *Jazyk moderní apologie u C. S. Lewise*. s. 96.

⁴⁵ Tamtéž, s. 97.

⁴⁶ Tamtéž, s. 98.

⁴⁷ ŠMEJDOVÁ, Barbora. *Jazyk moderní apologie u C. S. Lewise*. s. 99.

1.5 Shrnutí

V této kapitole jsme mohli postupně projít způsob, jakým C. S. Lewis, J. R. R. Tolkien a další pracují s imaginací. Pokusili jsme se vymezit křesťanskou imaginaci, protože právě ta je pro nás klíčová; s křesťanskou imaginací imaginativní apologetika pracuje. Ve vztahu k tématu této práce začíná být patrné, že imaginativní apologetika jako disciplína nebude operovat pouze s argumenty rozumu, ale bude se přiklánět také k oslovování čtenářovy imaginace skrze estetický zážitek, skrze setkání s Krásou, které ústí v intenzivní pocit Touhy po zdroji, který není na tomto světě možné najít. Jak jsme mohli vidět na životním příběhu C. S. Lewise, takovým setkáním proměněná imaginace může být v předstihu před rozumem; může vnímat to, co rozum ještě není schopen přijmout.

Ale není to jen estetický zážitek, který nabízí, je to vstup dovnitř, možnost *dívat se podél* a zakusit jakost skutečnosti zevnitř. Je to možnost pracovat při hodnocení křesťanství nejen v intencích rozumových argumentů, vnější analýzy na základě faktů, ale také v intencích *jakosti* křesťanství,⁴⁸ které člověku imaginace pomáhá vnímat. Apologetika by nikdy neměla přestat hledat způsoby, jak oslovit dnešního člověka, jak k němu přesvědčivě hovořit. Premisou této práce je, že takový efektivní diskurz nemůže být veden bez toho, aby i imaginaci byl dán prostor. Má-li být naše víra komunikována slovy, pak by to měla být slova, která formují příběh.⁴⁹ V následující kapitole budeme zkoumat, jakou roli právě slova v příběhu hrají a proč je posouvání významu slov pro apologetiku nezanedbatelným problémem.

---

⁴⁸ V této práci pracuji se souslovím *jakost křesťanství* v kontextu, který utváří Lewis svými slovy v eseji *Sometimes Fairy Stories May Say Best What's To Be Said*. Lewis říká, že je jeho snahou vzít to, co je obvykle prezentováno v kostele, odstranit asociace s vitrážemi a nedělní školou a odhalit křesťanský mýtus v plnosti významu, prezentovat ho novým způsobem a z nové perspektivy. Jeho přesná slova jsou: „...supposing that by casting all these things into an imaginary world, stripping them of their stained-glass and Sunday school associations, one could make them for the first time appear in their real potency?“ Více zde: LEWIS, C. S. *Sometimes Fairy Stories May Say Best What's To Be Said . Of Other Worlds*. New York: Harvest, 1975, s. 37. ISBN 0-15-667897-7.

⁴⁹ WARD, Michael. *The Good Serves the Better and Both the Best. Imaginative Apologetics*, s. 70.

2. Jazyk a odcizený význam

Jako jiné disciplíny, i křesťanská apologetika používá vyjádření, definic a celkově vědeckého jazyka k tomu, aby dosáhla svého cíle – tedy poctivě obhájila svou tezi. Je to ale právě jazyk, ve kterém se objevuje první a nezanedbatelná překážka pro apologetu. Nejen, že se u protistrany setkává s neporozuměním, ale také s otevřenou neochotou přijmout slovo s tím významem, s jakým pracuje. V naší kultuře se setkáváme s takovým posunem významu některých slov, až vyvstávají na mysl slova Gimliho, trpaslíka z Tolkienova příběhu *Pán prstenů*:

Byl to trpaslík Gimli, kdo [ticho] náhle prolomil. „Slova toho čaroděje stojí na hlavě,“ zavrčel a sevřel topůrko sekyry. „V jazyce Orthanku pomoc znamená záhubu a zachránit znamená zabít, to je jasné.“⁵⁰

Plíživá manipulativnost Sarumanovy řeči omámila mnohé kolem něj, Gimli se proti ní ale vyhraduje tím, že se snaží pojmenovat problém, který mají před očima. Slova, která Saruman užívá, pro něj mají jiný význam než pro ně, a proto je vede do zmatku a lži. Na rozdíl od trpaslíka, apologeta nepřichází pokořit zlého pána, ba naopak s pokorou přináší svůj argument. Stejně jako Gimli ovšem nejdříve musí odhalit propast mezi oběma stranami, vytvořenou odcizením významu.

2.1 Problém

„Ze všech prostředků, které chtějí násilně usměrnit lidského ducha, je nejschůdnější ten, který způsobí jeho zánik v lůně jazyka.“ Tak píše Owen Barfield v předmluvě ke druhému vydání své monografie *Básnická řeč*.⁵¹ Barfieldovy obavy ohledně proměny jazyka jsou opodstatněné a v kontextu jeho myšlenkového světa také vidíme proč. Od velmi raného věku si uvědomoval, že slova v sobě obsahují podivnou sílu, když jednou na tabuli načmáral „Pan Kelly je hlupák“. Mladý Barfield si začal uvědomovat, že slova

---

⁵⁰ TOLKIEN, J.R.R. *Pán prstenů: Dvě věže*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 177. ISBN 80-204-0372-8.

⁵¹ BARFIELD, Owen. *Poetic Diction*. 2nd. Middletown, CT: Wesleyan University Press, 1952, s. 23. ISBN 081956026. Celé znění: „Of all the devices for dragooning the human spirit, the least clumsy is to procure its abortion in the womb of language.“ Překlad vlastní. Zde bych ještě ráda uvedla, že téma jazyka a významu je velmi obsáhlé a ačkoli bych se mu ráda věnovala ve větší šíři, v této práci to není možné. Omezila jsem tedy své zdroje pro toto téma na kruh autorů *Inklings* a autory, kteří se jejich prací zabývají (Ordway) nebo mají na věc velmi podobný pohled (Frankfurt).

mají obsah a jsou-li správně užitá, mají moc „trochu proměnit lidské vědomí“.⁵² Ve svých publikovaných esejích a disertaci se věnoval evoluci vědomí a tomu, jak je tato evoluce vtisknuta do slov samotných, jak slova zachycují právě to vrstvení významu, které jednotlivým slovům s časem přibývaly. Slouží jako určitý „fosilní záznam lidského vědomí tak, jak existovalo v minulosti, a za pomoci duchovního vhledu jako posel možného budoucího stavu“.⁵³ Slova podle Barfieldovy teorie jsou takovými nádržemi, které zachycují zkušenost, či stopami, které obsahují historii lidského vědomí. Hovořili tedy o významu, Barfield jazyk nebere na lehkou váhu a varuje před tím, že právě na tuto oblast může být učiněn útok ve snaze vymazat vrstvy bohatství, které se v něm za léta nahromadily, a naopak ho přetvořit do podoby, která bude upravená k tomu, aby funkce jazyka v indoktrinaci člověka byla efektivní. Tím bude „učiněn dlouhý a důležitý krok vpřed směrem k nezištnému záměru, kterým je likvidace lidského ducha“.⁵⁴

V návaznosti na Barfieldovo pojetí můžeme dnes sledovat určitý úpadek, co se týče pozornosti řečníků vůči významu mluveného a psaného slova. Současný filosof Harry G. Frankfurt tento jev sleduje ve své esejí *On Bullshit*.⁵⁵ Popisuje jev, kdy řečník nebo zkrátka ten, kdo právě mluví (ať už se jedná o oficiální událost nebo osobní rozhovory) využívá frázi, které nenesou žádný význam, protože nejsou podloženy pravdou a skutečností. Říká je jen proto, aby zanechal nějaký dojem a dostal svého posluchače do takového myšlenkového rámce, ve kterém ho chce mít; nejde mu o pravdu (nemá o ni zájem), ale o vlastní cíle. Je důležité poznamenat, že Frankfurt v tomto způsobu komunikace vidí záměrnost na straně člověka, který takto komunikuje – účelnou selekci obsahů, které podporují jeho cíl, ale lhostejnost k tomu, jestli ukazují realitu v pravdivém světle. Nejedná se ale úplně o lež, protože ten, kdo lže, pravdu zná a záměrně ji zkresluje. V tomto případě je pravda a důslednost v předávání pravdy řečníkovi lhostejná. Takové užívání slov, ze kterých je vyprázdněn jejich význam nazývá pouhým horkým vzduchem, vydechnutím, které je zbaveno informativního obsahu stejně, jako je exkrement zbaven jakékoli nutriční hodnoty. Proto pro tento způsob užívání slov používá mírně vulgární

---

⁵² ZALESKI, Philip a Carol ZALESKI. *Words Have a Soul. The Fellowship: The Literary Lives of the Inklings* [Kindle]. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2015, location 1719 [cit. 2020-08-19]. ISBN 978-0-374-71379-9. „had the power to change one’s consciousness a little“ Překlad vlastní.

⁵³ Tamtéž, location 1719. „...fossil record of human consciousness as it existed in the past and as a harbinger, with the aid of spiritual insight, of its possible future state.“ Překlad vlastní.

⁵⁴ BARFIELD, Owen. *Poetic Diction*. s.24. „...a long and important step forward will have been taken in the selfless cause of the liquidation of the human spirit.“ Překlad vlastní.

⁵⁵ FRANKFURT, Harry G. *On Bullshit*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005. ISBN 978-0691122946.

anglický výraz *bullshit*.⁵⁶ Frankfurt je přesvědčen, že k tomuto jevu dochází jednak proto, že dnes probíhá mnohem víc komunikace než dříve, a jednak proto, že je na lidi vyvíjen tlak hovořit o tématech, o kterých nemají dost informací, či na ně nedosahuje jejich odbornost.

Profesorka Holly Ordway také pozoruje, že s jazykem lze zacházet s dobrými, ale i zlými záměry. Ve své knize *Apologetics and the Christian Imagination* popisuje narušování a posouvání významů některých slov tak, aby jim byl v myslích posluchačů dán prostor k tomu, aby na jejich význam nahlíželi úplně jinak. Ordway tento jev ilustruje např. na slovu **manželství**: Katolická církev manželství definuje jako svazek muže a ženy, který je uzavřen se svolením obou stran, je charakterizován věností, nerozlučností a otevřeností k životu. Nicméně dnes se mimo církev definice manželství posouvá spíše k ‚společensky uznanému vztahu dvou lidí, který je založen na jejich emocionálním propojení.‘ Pak se opravdu může zdát, že zastánci tradičního manželství neoprávněně upírají některým skupinám tento status a preferování heterosexuálního sňatku může opravdu vypadat jako předpojatost.⁵⁷ Podobně **láska** dnes znamená slepě přijímat člověka se vším, čemu věří, a to i tehdy, kdy je jeho přesvědčení v přímém rozporu s realitou. K **pravdě** je přidáváno přivlastňovací zájmeno: To je *tvoje* pravda, a to zase *moje* pravda. Oba musíme žít podle *své* pravdy. **Tolerance** už neznamená žít v pokoji vedle sebe s lidmi různých přesvědčení. Znamená to, že všechna přesvědčení, nehledě na to, do jaké míry jsou přitahena za vlasy, stojí na stejné úrovni a musí s nimi být zacházeno stejně.⁵⁸ Ordway má rovněž výhrady k příliš častému užívání slov, které právě proto přicházejí o význam, jaký měly mít. Anglické slovo *awesome*, jehož český překlad je *krásný* ve smyslu ‚úžas budící‘, je dnes tak nadužíváno, že lze těžko očekávat, že v tom, jenž to slovo vyslovil, vzbuzuje například zmrzlina v kornoutku úžas či posvátnou bázeň.

C. S. Lewis tento problém nahlíží z trochu jiné perspektivy ve své eseji *Christian Apologetics*. Poskytuje výčet slov, která jsou podle jeho pozorování protistranou chápána jinak, nebo nejsou chápána vůbec. Ne ani tak z důvodů, které vidí Frankfurt a Ordway

---

⁵⁶ Výraz ‚bullshit‘ je v tomto kontextu velmi těžko přeložitelný a domnívám se, že ani za použití českých vulgarismů podobného významu (které by bylo nevhodné užívat právě na stránkách práce tohoto druhu) bychom jej nevystihli. Proto jej ponechávám v původním znění.

⁵⁷ ORDWAY, Holly. *Apologetics and Christian Imagination* [Kindle]. Steubenville, Ohio: Emmaus Road Publishing, 2017, location 992 [cit. 2020-08-12]. ISBN 9781945125393.

⁵⁸ FERRER, Hillary M. Linguistic Theft. *Mamabear Apologetics* [Kindle]. Eugene, OR: Harvest House Publishers, 2019, location 1198 [cit. 2020-08-14]. ISBN 978-0-7369-7616-9.

(tedy z jakési zlé vůle a snahy o indoktrinaci), jako spíš kvůli nedorozumění, nedostatečném vzdělání a zastaralému jazyku.⁵⁹ Tento nedostatek srozumitelnosti a z toho pramenící nedorozumění mezi apologetou a posluchačem (a v posledku mezi křesťanským a sekulárním prostředím) ilustruje na vybraných slovech, které zmiňuje ve své eseji. Zmiňuje **pokání**, coby termín, který se v sekulárním prostředí zkrátka nepoužívá – je považován za „náboženské slovo“ a je nutné je parafrázovat, chceme-li, aby nám bylo porozuměno. **Označením „křesťan“** člověk mimo církev chápe zkrátka dobrého člověka, správného chlapa. Pod slovem **církev** si představí buď církevní budovu, nebo kněze.⁶⁰ Má-li tedy apologeta obhájit své stanovisko za použití jazyka, jsme postaveni před tuto významovou bariéru, kterou musíme překonat.

2.2 Cesta k řešení

Je jisté, že apologeta se ocitá v situaci, která je pro člověka velmi náročná. Má-li argumentovat pro svou víru vědeckým jazykem a chce-li takto obhájit existenci Boha i realitu činů, které pro lidstvo vykonal, pak nutně naráží na mantinely, kterými jej tento jazyk omezuje. Bůh je živoucí osobou, a proto se nejlépe popisuje v intencích osobního vztahu, který s ním apologeta má. Nicméně abstraktní vědecký jazyk nenabízí prostředky, kterými by bylo možné toto uspokojivě vyjádřit. Jak píše doktorka Šmejdová: „Máme přikázáno k němu odkazovat zájmenem ‚on‘, zatímco chceme z plných plic zvolat ‚Vzdáváme Ti díky pro Tvou velkou slávu!‘“⁶¹ Proto je v této věci na apologetu kladen nárok na vysokou míru citlivosti.

2.2.1 Srozumitelnost a poctivost

Zároveň je prioritou apologety zůstat srozumitelný. Jak bylo výše řečeno, některá slova, která jsou v církevním prostředí zavedená a důvěrně známá, nemusí být chápána lidmi, kteří v církvi netrávili delší dobu. Pro církev je takové jazykové vymezení svým způsobem zdravé, protože lidé přirozeně mají tendenci svou příslušnost ke skupině definovat specifickou slovní zásobou. Konkrétní ‚dialekt‘ společnosti utvrzuje pocit příslušnosti a poskytuje výrazy, které širší kultura nepotřebuje definovat.⁶² Přesto si ale musíme být vědomi, ke komu hovoříme, abychom jazyk používali vhodně a ve správném

---

⁵⁹ LEWIS, C. S. Christian Apologetics. In: *Virtue Online* [online]. [cit. 2020-08-12]. Dostupné z: <https://virtueonline.org/christian-apologetics-cs-lewis-1945>

⁶⁰ Tamtéž. Lewis uvádí celkem osmnáct slov, která tímto způsobem rozebírá.

⁶¹ ŠMEJDOVÁ, Barbora. *Jazyk moderní apologetie u C. S. Lewise*, s. 115.

⁶² ORDWAY, Holly. *Distortions of Meaning. Apologetics and Christian Imagination* [Kindle], location 1117.

kontextu a aby ti, kteří nesdílí jazyk křesťanské společnosti, nebyli zbytečně zmateni a nebyla zbytečně postavena překážka jejich porozumění.

Harry Frankfurt jako východisko z úskalí pozbytého významu vidí ve snaze o poctivou a upřímnou reprezentaci sebe sama, a tedy i snahu o přesnější vyjadřování. Jako příklad uvádí příhodu ze života filosofa Wittgensteina, který svou pozornost zaměřoval k rušivým formám nesmyslu v jazyce. Když mu jeho kolegyně po odebrání mandlí volala z nemocnice a řekla mu, že se cítí jako pes, kterého právě přejeli, Wittgenstein otráveně odpověděl: „Nemůžeš přece vědět, jak se takový pes cítí.“⁶³ Tato až pedantská preciznost ve vyjadřování je ovšem ne vždy příjemná, zato ale ukazuje na ostražitost, kterou by vůči jazyku měl cítit i současný apologeta. Chceme-li na poli apologetiky něco dokázat, musíme být schopni pracovat s jazykem poctivě a pravdivě. Naši pozornosti by neměly uniknout změny ve významu, ať už jsou činěny vědomě či nevědomě. Taková ostražitost by měla být součástí celkové integrity apologety coby řečníka a měla by se projevovat nejen při apologetických rozhovorech, projevech nebo v publikacích, ale i v osobním životě apologety.

2.2.2 Metafora

Praktické řešení této situace s různým porozuměním a předpojatostí obou stran lze částečně vidět také v užívání metafory. Barfieldova slova nás na počátku této kapitoly varovala, že s jazykem může být manipulováno. Vrátime-li se na chvíli k jeho pojetí jazyka, můžeme říci, že Barfield si obzvláště váží poetického a obrazného jazyka, protože v něm vyvolává proměňující pocit krásy (ne nepodobný Lewisovým setkáním s Radostí) a skutečnost se díky takovému jazyku podle Barfielda jakoby rozevírá, zvětšuje se; můžeme u ní sledovat určitou schopnost „odhalovat skutečnost a vést k pravdě“.⁶⁴ C. S. Lewis se svým přítelem souhlasí, ovšem v intencích vztahu mezi orgány významu (imaginace) a pravdy (rozum), jak jsme o nich mluvili v předchozí kapitole. Pokud chápeme metaforu jako „přenesení významu na základě (vnější) podobnosti“⁶⁵ nebo také „obrazné vyjádření“⁶⁶, můžeme ji vidět jako zdroj materiálu, který je poskytnut právě orgánu významu. Ten materiál (neboli obraz, který je mu předložen) zpracuje, odhalí

---

⁶³ FRANKFURT, Harry G. *On Bullshit*, s. 24.

⁶⁴ ŠMEJDOVÁ, Barbora. *Jazyk moderní apologie u C. S. Lewise*, s. 53.

⁶⁵ Metafora. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2020-08-27]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Metafora>

⁶⁶ Metafora. In: *Slovník cizích slov* [online]. 2005 [cit. 2020-08-27]. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/metafora>

v něm význam, a poté jej předá rozumu k ohledání pravdivosti. V porovnání s Barfieldem by Lewis metafoře automaticky nepřiznal schopnost dotknout se pravdy, jako spíš schopnost komunikovat význam, čímž se stává nedílnou součástí cesty k pravdě.⁶⁷

Metafory jsou lidskému vyjadřování velmi blízké; proto jsou i přítomny v naší běžné, každodenní komunikaci. Nemusí se nutně jednat o básnické obraty, ale čistě praktická vyjádření typu: ‚budu tam cobydup‘ nebo ‚ten čas letí‘. Naše vyjadřování je různými druhy metafor prorostlé. Budeme-li se chtít vyjadřovat pouze doslovně, pak musíme vzít v úvahu, že takový nárok představuje určitý ideál, který není tak úplně možné splnit. Jakékoli užití jazyka zahrnuje obrazná vyjádření, a i v obrazném vyjadřování můžeme najít aspekty, které nás vedou k doslovnému významu. Jak doslovný, tak obrazný jazyk komunikují různé aspekty skutečnosti, proto jsou oba přínosné.⁶⁸

Apologeta, který chce k rozumu svého posluchače dojít skrze imaginaci, může použít metafory. Samotná metafora jako literární prvek je určitým mostem od známého k neznámému, naznačuje čtenáři či posluchači směr, kterým se může vydat; cestu, kterou může prozkoumat. Tropy obrazného vyjadřování mohou v relativně malém prostoru vyjádřit či předat velké množství významu a přiblížit tak člověku pravdu, která by se skrze doslovný jazyk nemusela setkat s porozuměním. Metafora neobchází kolem jádra myšlenky, ale obsahuje ji. Když Ježíš řekl: ‚Já jsem vinný kmen‘, jeho posluchači věděli, že doopravdy *není* vinný kmen, přesto ale určitým způsobem *je*. Ježíš skrze obrazné vyjádření komunikoval něco ze samotné skutečnosti, čímž jej lidé mohli blíže poznat. Autor Philip Pullman, o kterém bude řeč v následujících kapitolách této práce, v jedné dějové linii svého příběhu *Jeho temné esence* naráží na situaci, kdy chce bytost z jiného světa něco vysvětlit ženě z toho našeho. Po určitém vynaloženém úsilí bytost říká: ‚...tak to je přesně ono, ale *jakové*.‘⁶⁹ Přičemž čtenáře informuje, že *jakové*, je pro tyto bytosti výraz pro metaforu. Metafora předává určitou *jakovost*, prvek, který by jeden snadno přehlédl, ale metafora ho vyzdvihuje. Komunikuje ji do té míry, do jaké je jen obrazný jazyk schopný ji předat.

Musíme si být vědomi jejích limitů – metafora bude vždy částečná, ne úplně dokonalá. C. S. Lewis pracuje s pojmy žakovská a učitelská metafora. Žakovská je ta,

---

⁶⁷ ŠMEJDOVÁ, Barbora. *Jazyk moderní apologetie u C. S. Lewise*, s. 58.

⁶⁸ ORDWAY, Holly. *Language and Meaning. Apologetics and Christian Imagination* [Kindle], location 724.

⁶⁹ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence: Jantarové kukátko*. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-963-0. Kurzíva vlastní.

jejímž prostřednictvím se učíme. Musí být dobře zvolená, musíme jí rozumět a musíme si být stále vědomi, že se jedná jen o metaforu – nesmíme ji zaměňovat s doslovným významem. Taková metafora neposkytuje úplné porozumění, ale částečně ukrývá význam. Učitelská metafora je taková, která vychází z plného porozumění věci a slouží zejména jako pedagogická pomůcka. Nicméně k tomu Lewis připomíná, že dojít plného porozumění je prakticky nemožné; doslovný význam nám vždy bude unikat. Dokonalá učitelská metafora je tedy těžko dosažitelným ideálem.⁷⁰

Vhodný příklad můžeme vidět v C. S. Lewisově díle *K jádru křesťanství*, kde zdařile pracuje s metaforami, přirovnáními, alegorií nebo příběhy, čímž čtenářům poskytuje hojnost živých obrazů, které zaměstnávají nejen imaginaci, ale i rozum. Myšlenky, se kterými pracuje, nabývají významu. Přesto v mnoha případech připomíná, že se jedná jen o metaforu a že také právě tato metafora nemusí ke čtenáři hovořit tak, jak by si snad přál. Ani tento limit obrazného vyjadřování mu ale nebrání v tom, aby vytvářel a používal přirovnání nová a tím co nejsrozumitelněji komunikoval pravdu, kterou chce čtenářům předat. Jeho důraz leží právě v tom, aby slovy co nejlépe předával skutečnost, na kterou ukazují, snaží se vyhnout abstrakci, vystoupit ze zaběhnutých obrazů a představit čtenářům myšlenky v novém, „nezaprášeném“ hávu – nechat je na vlastní kůži pocítit krásu a přitažlivost toho, jak křesťanství nahlíží svět.⁷¹

2.3 Shrnutí

Primárním úkolem křesťanského apologety je předat svou zkušenost s Bohem druhému; ukázat, že obraz světa, v rámci kterého tuto zkušenost interpretuje, je smysluplný.⁷² Pro dosažení naplnění tohoto cíle je nicméně důležité být si vědom možností a limitů jazyka. V současnosti je třeba vzít v úvahu, že s jazykem není vždy zacházeno s úctou vůči původním významům, ale projevuje se zde snaha o posunutí, zkreslení některých výrazů pro vlastní účely. Zmínili jsme některé pojmy, jejichž význam byl pozměněn k tomu, aby lépe komunikoval ducha doby a tím i pozměnil vnímání dnešního člověka. Taková práce s jazykem je pro apologetu nepřípustná, a naopak by měl proti ní vystupovat. Cílem jeho snažení by měla být srozumitelnost v dialogu a poctivost v užívání pojmů – i kdyby to mělo znamenat pojem vysvětlit a navrátit se k jeho původnímu významu.

---

⁷⁰ ŠMEJDOVÁ, Barbora. *Jazyk moderní apologety u C. S. Lewise*, s. 56.

⁷¹ ŠMEJDOVÁ, Barbora. *Jazyk moderní apologety u C. S. Lewise*, s. 75 a 79.

⁷² Tamtéž, s. 52.

V tomto směru je velmi užitečným prvkem obrazný jazyk. Stejně jako jazyk doslovný, má i obrazné vyjadřování své limity a komunikuje pouze část skutečnosti. Předává ji ale takovým způsobem, aby byla myšlenka druhému přiblížena a zvýšila se tak pravděpodobnost, že mu bude srozumitelná. Rovněž poskytuje příležitost vyzdvihnout význam, který by jinak byl nejasný či zkreslený. Zde, v chápání křesťanské imaginace a pojetí využití jazyka, leží jádro křesťanské imaginativní apologetiky, jejíž stopy můžeme vidět u autorů z kruhu *Inklings*, nezřetelněji však v díle C. S. Lewise. V následující kapitole se budeme blíže zabývat právě tím, jak vybraní autoři ze skupiny *Inklings* zdařile komunikovali křesťanské nahlížení světa skrze svou imaginaci.

3. Křesťanská imaginace v díle *Inklings*

Dnes se lze jen těžko zabývat křesťanskou apologetikou a nezmínit apologetu, ale také literárního kritika a historika, romanopisce a básníka, C. S. Lewise. Nelze nicméně hovořit o Lewisovi a nezmínit ne zcela formální kruh autorů, kteří si říkali *Inklings*. Z předchozích kapitol je patrné, že Lewisův vlastní pohled na problematiku imaginace, významu i jejich komunikace, byl částečně inspirován, debatován a utvrzován jeho přáteli a literárními vzory – z těchto vlivů jsme zmínili Owena Barfielda a jeho pojetí imaginace, či J. R. R. Tolkiena a jeho důraz na vytváření mýtů. I tyto přátelé patřili do onoho okruhu, který Lewise stimuloval a obohacoval, a pro který byl sám stimulem a obohacením. Několik autorů, básníků či akademiků se každý čtvrtek večer scházelo u Lewise ke čtení vlastních či jiných děl a následné kritice. Název *„Inklings“*, byl hrou se slovy, která naznačovala, že se jedná o skupinu lidí, kteří „fušují do psaní“, ⁷³ přesto ale John Wain (jeden z členů) poslání této skupiny popisuje jako nic menšího než snahu o „přesměrování proudů současného umění a života.“ Autor biografie *The Fellowship*, Philip Zaleski tuto naději popisuje jako „nasměrování západní kultury zpět k jejím křesťanským kořenům.“ ⁷⁴

Princip setkávání byl postaven na vzájemném motivování k práci, přičemž s mírou talentu a vzdělání, se kterou *Inklings* operovali, byla motivace a sebejistota tím, čeho se jim dostávalo nejméně. Dokladem může být Lewisův popis vlastního vlivu na vznik *Pána prstenů*: „Neovlivnil jsem ani tolik *co* napsal. Moje konstantní povzbuzování, často až otravování, jej ovlivnilo natolik, aby vůbec něco psal. ... Jinými slovy jsem byl spíš porodní bábou než otcem.“ ⁷⁵ S výjimkou několika sporů tak mohla skupina fungovat jako inkubátor nových nápadů a autorské inspirace. ⁷⁶ Přátelé, kteří sdíleli lásku k mýtu (a obnovující moci příběhu) a logu (síle slov), měli nejlepší předpoklady pro to, aby

---

⁷³ ZALESKI, Philip a Carol ZALESKI. *Dabblers in ink. The Fellowship: The Literary Lives of the Inklings* [Kindle], location 21. „a pleasantly ingenious pun ... suggesting people with vague or half-informed intimations and ideas plus those who dabble in ink“ Přestože se název často do češtiny překládá jako Tušitelé (podle angl. inkling, což znamená tušení), případně Inkoustáta (podle angl. koncovky -ling, která evokuje zdobnělinu jako např. duckling, káčátko). Ačkoli to nejsou překlady špatné, české alternativy této slovní hříčky upřednostňují její jeden nebo druhý význam, proto používám v této práci název v původním znění.

⁷⁴ Tamtéž, location 52.

⁷⁵ Tamtéž, location 8371. „That is, didn't influence what he wrote. My continual encouragement, carried to the point of nagging, influenced him v. much to write at all with that gravity and at that length. In other words I acted as a midwife not as a father.“ Překlad vlastní.

⁷⁶ Lewisova chvála a obdiv vůči Pánovi prstenů neochladaly, nicméně i na setkáních *Inklings* mohla kritika dosáhnout až demotivující úrovně. Na Tolkiena tak působil například Hugo Dyson, který nešetřil s poznámkami typu: „Bože, jen žádní další elfové!“ Tolkien sám kritikou nešetřil, když na jednom ze setkání shodil Lewisovo blíže nespecifikované dílo. Lewis to rozladilo a oba pánové si na toto téma vyměnili dopisy. ZALESKI, Philip a Carol ZALESKI. *The Recovered Image. The Fellowship: The Literary Lives of the Inklings* [Kindle], location 6148.

komunikovali staré známé motivy jako láska a přátelství, osud a svobodná vůle, zoufalství a naděje novými, neotřelými způsoby, které v oddaném čtenáři zanechávají hlubokou stopu.

Ačkoli sami sebe nahlíželi skromně, talent členů skromná očekávání převážil a do dnešního dne po nich zůstal odkaz větší, než sami předpokládali. Uznání na světové úrovni se dostalo zejména C. S. Lewisovi, J. R. R. Tolkienovi, Owenu Barfieldovi a Charlesi Williamsovi. Cílem této části práce je nahlédnout do díla vybraných autorů klubu *Inklings* a srovnat jejich metody i výsledný produkt s teorií, jak je vyložena v předchozích kapitolách. Vzhledem k rozsahu této práce není ovšem možné věnovat se všem úspěšným členům *Inklings*, proto jsou vybráni autoři, jejichž dílo souvisí nejbližší s danou tezí.⁷⁷ V klubu *Inklings* se sice jednalo o výhradně pánskou společnost, v kontextu s nimi se přesto vždy hovoří i o Dorothy L. Sayersové. Sama byla osobní přítelkyní C. S. Lewise i Charlese Williamse; vzájemný vliv těchto autorů je patrný. Je proto první autorkou, jejímž dílem se tato kapitola zabývá. Následuje J. R. R. Tolkien a C. S. Lewis.

3.1 Dorothy Leigh Sayers

Důvod, proč se domnívám, že je oprávněné řadit mezi pozorované členy *Inklings* i Dorothy L. Sayers tkví ve slovech Alistera McGratha, který v Lewisově biografii *C. S. Lewis – A Life* říká:

*Jsou dvě velké chyby, kterých se badatel zabývající se Lewisem může dopustit, pokud jde o Inklings: zaprvé, retrospektivním přidělením významu a vnitřní jednoty, kterou se doopravdy nevyznačovali; a zadruhé, předpokladem, že se Lewisovy literární kontakty a vlivy omezovaly pouze na ně.*⁷⁸

Když Lewis inicioval vydání sbírky esejí na počest Charlese Williamse, mezi oslovenými byli mnozí z *Inklings*, ale i Dorothy, jejíž příspěvek svou úrovní nebyl

---

⁷⁷ Owenu Barfieldovi vděčíme za pomoc při definici křesťanské imaginace v první kapitole a pomoc s problematikou jazyka v kapitole druhé. Potvrzujeme jeho dalekosáhlý vliv na přítele Lewise, dále se jeho dílem v této práci ale zabývat nebudeme, ačkoli jeho pohádka *The Silver Trumpet* by si zasloužila literárně-filosofický rozbor, nejsme ale přesvědčeni, že by jeho tvorba byla příkladem imaginativní apologetiky. Z podobných důvodů této práci nedostane více prostoru ani dílo Charlese Williamse, či ostatních členů *Inklings*.

⁷⁸ MCGRATH, Alister. *C. S. Lewis - a life: eccentric genius, reluctant prophet* [Kindle]. Colorado Springs, CO: Alive Communications, 2013, location 2890 [cit. 2020-11-06]. ISBN 978-1-4143-8253-1. „There are two cardinal errors that the student of Lewis could make concerning the Inklings: first, in giving them a retrospective significance and internal unity they did not really possess at the time; and second, in assuming that Lewis’s literary contacts and influences were limited to them.“ Překlad vlastní.

v ničem pozadu. I na základě toho je mnohými nazývána „female inkling“, ačkoli oficiálně (dá-li se hovořit o oficialitě v kontextu přátelského setkávání nad autorskou tvorbou) nikdy členkou nebyla.⁷⁹

Dorothy měla to štěstí, že se její otec, anglikánský duchovní, od jejího raného věku staral o to, aby získala kvalitní vzdělání, na kterém se tehdy u dívek ještě tolik nelpělo. Získala tak dobrý základ pro to, aby nastoupila a dokončila studia na oxfordské univerzitě, kde byla i jednou z prvních žen, které dostaly oficiální diplom. Psaní úspěšných detektivních románů jí pak pomohlo stát se finančně relativně soběstačnou a věnovat se tomu, v čem viděla největší smysl: křesťanské teologii.⁸⁰

Apologetická metoda D. L. Sayersové by se dala shrnout ve čtyřech slovech: vzorec, pravda, příběh a dogma. Pozoruje, že celý život přeskupujeme hmotu do různých vzorců a vytváříme formy, které tu nebyly; snažíme se pochopit svět kolem sebe a tímto uspořádáním do vzorců se nám to daří lépe a lépe. Pro Sayersovou je důležité věnovat se pravdivým vzorcům, a proto vidí potřebu jejich uzemnění v Pravdě – osobě Ježíše Krista. Právě příběh o tom, jak Bůh přebýval mezi lidmi, byl zabit a byl vzkříšen, nabízí podle autorky jediné vysvětlení vesmíru, jež uspokojí intelekt, jediný rámec všech vzorců, který je pravdivý a dává smysl. Mimo tento příběh věci nedávají smysl, ale pokud na ně vztáhneme vzorec Příběhu, vše se dá vysvětlit.⁸¹

Toto křesťanské dogma, které Sayersová neúnavně obhajovala ve svém díle, pro ni bylo zdrojem nevyčerpatelných možností pro apologetiku. Bylo pro ni důležité komunikovat křesťanskou transcendentní pravdu veřejnosti, chtěla ji propojit s každodenním životem lidí. A protože byla přesvědčená, že opravdové umělecké snažení odhaluje pravdu a přináší ji v novém vzorci, investovala svou autorskou energii nejen do teologicky a apologeticky laděných esejí, ale i divadelních her. Jedna z nich dokonce nese i název *Dogma je drama* – drama, které autorka uvádí na jeviště.⁸²

---

⁷⁹ Tamtéž, location 2887. „The Inklings were not strictly a „collaborative group.“ Its function was to hear works in progress read aloud and to offer criticism – not plan such work.“ A location 2895 „The importance of this wider community made up for an obvious shortcoming of the Inklings: there were no female members.“

⁸⁰ ORR-EWING, Amy. Dorothy L. Sayers: Pursuing Truth through Stories and Patterns. *The History of Apologetics* [Kindle]. Grand Rapids, MI: Zondervan, 2020, s. 587 [cit. 2020-11-21]. ISBN 978-0-310-55955-9.

⁸¹ Tamtéž, s. 590.

⁸² KRIEGELOVÁ, Petra. *Dorothy L. Sayersová – Předchůdkyně postkritické teologie?*. České Budějovice, 2010. s. 17. Diplomová práce. Teologická fakulta Jihočeské univerzity.

Jakkoli je dílo Dorothy Leigh Sayersové obdivuhodné a vděčné pro literární a teologický rozbor, rozsah této práce nám umožňuje zaměřit se pouze na jeho část. Její detektivní romány, jsou ideálním příkladem práce křesťanské imaginace tak, jak jsme si ji představili výše. Sayersová sama k této tvorbě přistupovala, zdá se, spíše věcně, byly pro ni zdrojem obživy a realizace jejího autorského talentu,⁸³ prostředí detektivního příběhu jí nicméně umožňovalo nacházet řád v chaosu a nechávat vítězit ctnosti nad zlem a zvráceností.⁸⁴ Teprve s vydáním *Gaudy Night* sama zmínila pocit, že do příběhu zahrnula i nějaké morální ponaučení, přičemž popírá, že by se do té doby o něco takového pokoušela – předávání křesťanské zvěsti a evangelizace skrze román zkrátka nebylo jejím cílem.

Snad tím víc jsou pro nás právě detektivní romány D. L. Sayersové v této práci důležité, protože onen prvek nezáměrnosti nutně vede k potvrzení premisy, že křesťanská imaginace „vypovídá o způsobu, jakým se díváme na svět... a dokonale vyjevuje to, k čemu směřuje.“⁸⁵ Autorka ve svých příbězích prezentuje Boha a církve s patřičnou citlivostí a zároveň v rozhovorech hlavních postav otevírá i apologetická témata, která nejsou pro hlavní linii příběhu nezbytná. Zdá se tedy, že navzdory svému prohlášení její romány zahrnují křesťanský apologetický obsah, který nepramení z jejího záměru, ale z její vlastní zkušenosti a hluboké lásky k Bohu a církvi.

Toto můžeme pozorovat zejména na autorčině rozhodnutí sledovat případy, dění kolem i ostatní postavy příběhu, očima agnostika. Její protagonista lord Petr Whimsey, ačkoli není proti církvi nijak zaujatý, na několika místech potvrzuje, že není křesťanem⁸⁶ a jinde spíše připouští hypotézu Boha, než aby se na něj obracel.⁸⁷ Přesto tento prvek čtenáři umožňuje zachovat si určitý odstup, aby se necítil být vystavován křesťanské propagandě. Sayersová tímto způsobem uvádí čtenáře do situací, které mají náboženský obsah, zároveň jsou ale objektivně pozorovány z povzdálí. Když pak Whimsey spolu se slečnou Murchisonovou navštíví v *Podivných námluvách lorda Petra* křesťanské setkání, její líčení může věřícímu čtenáři pomoci utvořit si představu o tom, jak se na taková

---

⁸³ BRAY, Suzanne. Making the Church Attractive in the Detective Novels of Dorothy L. Sayers. *Proceedings of the 1997 Seminar*. Hurstpierpoint, England: The Dorothy L. Sayers Society, 1998, s. 39. ISSN 0969-2851. „She wrote detective novels, in her opinion, in order to earn much needed money and because she did it so well.“

⁸⁴ Tamtéž, s. 38.

⁸⁵ ŠMEJDOVÁ, Barbora. *Jazyk moderní apologie u C. S. Lewise*. s. 91.

⁸⁶ BRAY, Suzanne. Making the Church Attractive in the Detective Novels of Dorothy L. Sayers. *Proceedings of the 1997 Seminar*. s. 38. „I don't claim, you know...to be a Christian or anything of that kind.“

⁸⁷ Tamtéž, s. 39. „If there is a God or judgement – what next? What have we done?“

setkání dívají nově příchozí, a čtenáři nevěřícímu může obsah tohoto setkání přiblížit z bezpečné vzdálenosti.

Sayersová v příběhu užívá také postav, které jsou dobrými křesťany, a velmi odlehčeně prezentuje jejich ctnostný život. Kdyby slečna Climpsonová poctivě nechodila ke zpovědi, nebyl by Whimsey získal důkazy proti vražedkyni v *Nepřirozené smrti*. Komisař Charles Parker je čtenáři představen jako člověk pevného charakteru, který ve volných chvílích rád čte biblické komentáře. Bill Rumm, důstojník Armády spásy, má v příběhu dokonce prostor vyprávět příběh své konverze. Přesto je Sayersová jako lidi neidealizuje, jsou obyčejní, pomocí dialektů je zařazuje do různých společenských tříd a poukazuje i na jejich limity, nepodráží však jejich morální kvality a vyznání.⁸⁸

V neposlední řadě, autorka velmi dobře pracuje s Biblií. Většina z jejích hlavních postav (nehledě na vyznání či ideologickou příslušnost) má vysokou znalost Bible a citují ji ať už ve vážných, či odlehčených situacích. V *Devíti krejčících* se jí tak daří probouzet čtenářovu zvědavost, když lord Petr na hřbitově vidí věnec s biblickým odkazem na Lukáše 12,6 (který není v románu v plném znění citován). Petr rozjímá nad tím, jak je odkaz vhodný pro danou situaci, a čtenáři nezbyvá než si zmíněný verš vyhledat, aby získal celý obraz.

Anglikánský teolog Oliver Quick v roce 1943 napsal, že C. S. Lewis a Dorothy L. Sayersová jsou „dva lidé, kterým se daří obyčejným lidem předat křesťanství v rozumně ortodoxní formě.“⁸⁹ Můžeme potvrdit, že Sayersové se tak dařilo a daří nejen ve formě esejí, teologických publikací a teologicky laděných náboženských her, ale i ve formě detektivního románu, žánru, který se dostane do rukou i těch lidí, kteří by do kostela nikdy nevešli. A právě z tohoto důvodu je i Dorothy Leigh Sayersová klíčovou autorkou, pokud sledujeme křesťanskou imaginaci a její roli v apologetice.

3.2 John Ronald Reuel Tolkien

Hovoříme-li o imaginativní křesťanské apologetice, brzy bude zřejmé, že Tolkien vedle Sayersové a Lewise zaujímá trochu jiný přístup. Podobně jako Sayersová i Tolkien měl velkou výsadu ve výchově, která mu byla poskytnuta jeho matkou Mabel. Ta se rozhodla od malička své syny vyučovat v tom, co umí. A ačkoli na staršího Johna nepřenesla svou

---

⁸⁸ BRAY, Suzanne. Making the Church Attractive in the Detective Novels of Dorothy L. Sayers, s. 42.

⁸⁹ ORR-EWING, Amy. Dorothy L. Sayers: Pursuing Truth through Stories and Patterns *The History of Apologetics* [Kindle], s. 584. „The two people who seem really able to put across to ordinary people a reasonably orthodox form of Christianity.“ Překlad vlastní.

vášeň pro hru na piano či kreslení, povedlo se jí v něm probudit vášeň pro jazyky. Sama ovládala latinu, francouzštinu a němčinu,⁹⁰ přičemž do latiny a francouzštiny začala Johna uvádět již v raném věku. Francouzský jazyk jej moc nezaujal, ale latina jej přitahovala svým zvukem stejně jako významy, které nesla.⁹¹ Přístup jeho matky byl příznivý i pro jeho budoucí tvorbu v tom, že nečinila překážky jeho fantazii. Když v dětství začal vytvářet své první příběhy o dracích, které miloval, popisuje její reakci takto: „Matka neřekla nic o tom drakovi, ale poukázala na to, že se neříká ‚zelený velký drak‘, ale ‚velký zelený drak‘“.⁹² Přesto právě tato situace uchvátila Tolkienovu mysl pro studium jazyka na mnoho následujících let, na úkor psaní příběhů.

Silně inspirativní uskupení Tolkiena a přátel *Čajový klub – Barrovianská společnost* (ČKBS) bylo v Tolkienově dospívání silnou motivací k přijetí ideálu, že úkolem členů tohoto klubu je zažehnout v Anglii „nové světlo“, vykonat velké dílo, které promění anglickou kulturu. Ačkoli toto odhodlání stálo spíše na vlasteneckých než křesťanských ideálech, v Tolkienovi ještě dlouho zůstalo v podobě touhy vytvořit mytologii pro Anglii, což se v rané fázi jeho tvorby odráží i na jeho legendáriu, ve kterém je Anglie původně domovem elfů. Podobně silným motivem k vytvoření jeho veřejností nejoceňovanějšího díla byla jeho láska k umělým jazykům, kterým zkrátka chtěl vytvořit nějaký příběhový svět.⁹³ Vidíme-li tedy tyto prosté motivy za jeho tvorbou, je nám jasné, že se Tolkien nejen nepokoušel o apologetiku, ale jeho původním motivem nebylo ani v jeho díle předat křesťanství v jakékoli formě. Než dospějeme k tomu, proč je nám tímto pro výše definovanou křesťanskou imaginaci ideálním příkladem jejího působení, musíme v této části navázat na to, co jsme o Tolkienovi zmínili ve druhé kapitole v souvislosti s příběhem a mýtem.

Ve své eseji *O pohádkách* Tolkien představuje pojmy *Obnova*, *Únik* a *Útěcha* ve vztahu k proměňující moci příběhu. *Obnova* způsobuje, že čtenář už jen tím, že se ponoří do příběhu, ocitne se v jeho prostředí, je jím proměněn jeho zrak, jeho náhled na skutečnost. Svět kolem něj je zbaven své obyčejnosti, všednosti a čtenáři je umožněno poznávat jej znovu a s odstupem. Pobyť čtenáře ve fiktivním světě se může zdát být prostředkem úniku od skutečnosti, nicméně Tolkien rozlišuje mezi únikem dezertéra

---

⁹⁰ CARPENTER, Humphrey. J. R. R. Tolkien [Kindle]. Bridge Street, London: HarperCollins, 2011, location 244 [cit. 2020-11-17]. ISBN 9780007381258.

⁹¹ Tamtéž, location 321.

⁹² Tamtéž, location 340.

⁹³ HOŠEK, Pavel. *Sloužím Tajnému ohni: duchovní zdroje literární tvorby J.R.R. Tolkiena*. s. 139-141; 144.

a únikem nespravedlivě odsouzeného vězně. Ten druhý možná utíká, nicméně jeho útěk směřuje k setkání s Krásou v příběhu, která v něm probouzí Touhu po Ráji. Nakonec, je to „únik od iluzí a klamů k novému nalezení úžasu nad skutečností, jaká vpravdě jest, ústí do ... „útěchy šťastného obratu“.“⁹⁴ Tolkien totiž jako klíčový prvek dobrého pohádkového příběhu vidí tzv. eukatastrofu, dějový obrat ke šťastnému konci. Právě vítězství dobra nad zlem, lásky nad nenávisť, předává čtenáři naději až eschatologického rozměru.

Na rozdíl od Sayersové nebo C. S. Lewise se Tolkien do křesťanské apologetiky záměrně nepouštěl. Naopak, na některé apologetické snahy svého přítele i na rostoucí popularitu tohoto laického teologa nahlížel kriticky. Jeho reakci na *Velký rozvod* životopisci Zaleski označují jako „vražnou“ a komentář k *Dopisům Malcolmovi*, který chtěl původně psát, nakonec se ale ukázal nepublikovatelným, shrnuje tím, že je to kniha „ne o modlitbě, ale o tom, jak se modlí Lewis.“⁹⁵ Přestože taková činnost ovšem nebyla jeho vědomým záměrem, určitou apologetickou metodu v Tolkienově díle odhalit můžeme. Jeho imaginace nebyla jen pokřtěna a proměněna, ale byla také mnoho let utvářena jeho každodenní účastí na mši svaté. Fascinace latinskou liturgií a svátostí Eucharistie se stala tak hluboce součástí jeho osobní zbožnosti, že bylo nevyhnutelné, aby se jeho blízkost Božím věcem projevila i na jeho díle. Tento nepřímý vliv jeho katolické imaginace jen podporuje Tolkienův osobní důraz na krásu stvoření, jejíž vnímání se snaží skrze příběh u čtenářů obnovovat. Fakt, že je *Pán Prstenů* plodem sakramentální imaginace sycené od dětství atmosférou katolické liturgie a zbožnosti dosvědčují čtenáři, když píší, že je tento příběh jakoby ozářen světlem z „neviditelné lampy“ či „prostoupen svatostí“.⁹⁶

Alister McGrath v *Narrative Apologetics* také popisuje Tolkienovo zakotvení v jeho pojetí mýtu. Tolkien vycházel z toho, že člověk je obrazem Božím a jako obraz Tvůrce je nutně také povolán tvořit. Pohanské mýty mohou v lidech probouzet úžas a touhu, protože obsahují pravdu, která je již od stvoření vlastní celému stvoření. Křesťanský mýtus tak „vytváří intelektuální a imaginativní prostor pro další příběhy.“⁹⁷ Přirozená

---

⁹⁴ HOŠEK, Pavel. *Sloužím Tajnému ohni: duchovní zdroje literární tvorby J.R.R. Tolkiena*, s. 133.

⁹⁵ ZALESKI, Philip a Carol ZALESKI. *Inklings First and Last. The Fellowship: The Literary Lives of the Inklings* [Kindle], location 8371. Tamtéž i poznámka ke kazatelství (location 5312) a citace Tolkienovy reakce na *Velký rozvod* (location 5416).

⁹⁶ HOŠEK, Pavel. *Sloužím Tajnému ohni: duchovní zdroje literární tvorby J.R.R. Tolkiena*, s. 77.

⁹⁷ MCGRATH, Alister. *Narrative Apologetics* [Kindle]. Grand Rapids, MI: Baker Books, 2019. s. 45-46 [cit. 2020-11-17]. ISBN 978-1-4934-1924-1.

teologie, se kterou se lze v trilogii *Pána prstenů* setkat, je provázána s vědomím, že obyčejné věci kolem nás mohou být předmětem úžasu – takového, který se pozastaví nad dokonalostí jediného listu či rostliny a vidí v něm dotek samotného Stvořitele. Spolu s Tolkienem čtenář prochází lesy Lothlórienu a Fanghornu, je okouzlen jejich krásou a je pozván k tomu, aby stejnou krásu a dokonalost hledal i v našem světě, v našich lesích. Že je čtenáři možno se v *Pánovi prstenů* setkat s Krásou, Pravdou a Dobrem, sleduje Pavel Hošek v monografii *Sloužím tajnému ohni*:

[Bůh] je přítomen jako ‚Tajný oheň‘, jako zvláštní, jakoby skrytá kvalita příběhového světa Středozemě, která zůstává nepojmenována, a přitom se s ní čtenář nemůže minout, protože proniká celým Tolkienovým světem jako jeho osobitá atmosféra.⁹⁸

Přestože nemůžeme jasně říci, že je Tolkienův *Pán prstenů* apologetickým, evangelizačním, křesťanským či katolickým dílem, můžeme říci, že autorova obrácená, pokřtěná a v určitém smyslu posvěcovaná imaginace z jeho díla promlouvá. Jak vyjadřuje i v básni *Mythopoeia* skrze obraz ohnivých jazyků nad hlavami básníků, inspirace umělce a inspirace Duchem svatým, jsou pro něj v určitém smyslu provázány,⁹⁹ je tedy možné ovoce této inspirace sledovat i v konečné verzi trilogie *Pána prstenů*.

3.3 Clive Staples Lewis

Důvodů, proč je C. S. Lewis předmětem tolika studií, je mnoho. Ještě dlouho po své smrti po sobě zanechal stopu jako výborný učitel, literární kritik, autor fikce a pohádek, různých esejí a populárně apologetických publikací. Jeho dílo coby laického křesťanského teologa a apologety se vyznačuje srozumitelností a přístupností, která čtenářům otevírá křesťanský svět. Zároveň je jeho cesta osobní konverze ke křesťanství dostatečně pestrá na to, aby se v ní mohli najít mnozí.

Lewis bylo od malička veden ke křesťanské víře, křesťanství pro něj nicméně mělo vždy asociace s kostelními lavicemi, nesrozumitelným prostředím a obsahem; v průběhu dospívání tedy jeho víra ochladla, až zmizela úplně. Nabyl pocitu, že křesťanská víra není schopná se obhájit, a spokojil se s ateismem. Toto přesvědčení bylo ale stále konfrontováno jeho vlastním vnitřním rozporem, jakýmsi bojem mezi Lewisem-romantickým básníkem a Lewisem-cynickým skeptikem. Od malička preferoval svůj

---

⁹⁸ HOŠEK, Pavel. *Sloužím Tajnému ohni: duchovní zdroje literární tvorby J.R.R. Tolkiena*, s. 147.

⁹⁹ Tamtéž. s. 147.

vnitřní svět před tím vnějším a v poezii a literatuře se setkával s čímsi pro něj skutečnějším, než byla realita každodenního života. Nebyl schopen v tomto rozporu dlouho setrvávat a od strohého materialismu a skeptického ateismu se přesunul k novohegeliánskému idealismu, který mu umožňoval přiřknout imaginativní zkušenosti určitý filosofický význam v estetické rovině.¹⁰⁰ Tato forma agnosticizmu nicméně vytvořila v Lewisovi další rozpor, který jej nutil zamýšlet se nad *skutečností* Absolutna, či absolutního Ducha tak, jak jej definoval tento filosofický systém. Jeho vlastní nedůvěra k abstrakci jej vedla ke srovnání, jehož výsledkem bylo, že ‚Bůh náboženské víry‘ se zdál mnohem skutečnější než Duch idealistické filosofie. Pavel Hošek v monografii *Cesta do středu skutečnosti* tento Lewisův posun shrnuje takto: „Má-li být Duch (tedy Bůh) nejskutečnější Skutečností – a nikoli pouze manipulovatelným racionálním konceptem – zdá se daleko adekvátnější hovořit o Něm jako o živém, osobním, jednajícím Bohu.“¹⁰¹ Lewis velice pečlivě bojoval s abstraktními koncepty o Bohu, nechtěl poznávat „spíš svůj vlastní stín vržený na Nebesa, než Nebesa sama“, uvědomoval si, že pro opravdové poznání Boha je nutné určité „umlčení vlastních poznávacích aktivit a zásadní otevřenost vůči Jinému, vůči tomu, co přichází odjinud.“¹⁰² Tak se Lewis stal teistou. Jeho cesta ke křesťanství pak nutně musela protnout jeho neutuchající vnitřní rozpor snílka a cynika, jeho lásku k poezii a próze, jeho chápání mýtu. Pro jeho konverzi byl klíčový Lewisův rozhovor s dalšími dvěma členy *Inklings*, Tolkienem a Dysonem. Způsob, jakým mu přiblížili křesťanský mýtus, pak Lewisovi poskytl klíč k odemčení posledních dveří, které jej dělily od křesťanské víry.¹⁰³

Podle studie profesora Hoška, Lewisovo ontologické chápání skutečnosti staví člověka na periferii, nachází se na samém okraji bytí a nebytí, skutečnosti a prázdnoty. Toto pojetí staví jednak na přirozeném řádu stvoření a jednak na důsledku Pádu člověka. Ve středu vši skutečnosti je pak Skutečnost sama, vůči které se člověk v průběhu svého života vymezuje – buď se snaží jí přiblížit (a postupuje směrem ke středu, ke Skutečnosti a sám tím nabývá na *bytí*) nebo se jí oddaluje (přiklání se k prázdnotě, nebytí, a tedy sám je tím méně *skutečný*).¹⁰⁴ Lewis byl také ale přesvědčen, že člověk je stvořen pro dosažení

---

¹⁰⁰ HOŠEK, Pavel. *Cesta do středu skutečnosti: směřování k nebeskému cíli duchovní pouti v myšlení a díle C.S. Lewise*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2014, s. 22. Quaestiones quodlibetales. ISBN 978-80-7325-347-9.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 25.

¹⁰² Tamtéž, s. 27.

¹⁰³ Jádrem tohoto rozhovoru je shrnuto v kapitole této práce s názvem Křesťanská imaginace.

¹⁰⁴ HOŠEK, Pavel. *Cesta do středu skutečnosti*. s. 13-14.

středu, pro sjednocení s Bohem, a proto má v sobě hluboce zakořeněnou touhu po setkání se Skutečným, po Bohu, po Nebi. Tato touha je tím silněji vnímána, když se člověk setkává ve svém životě s krásou – s krásou přírody, s krásou v poezii a literatuře atp. Jako paprsek vyzářující ze samého středu skutečnosti je krása připomenutím vztahu člověka k transcendentnímu Zdroji veškeré krásy.¹⁰⁵ Touha po nebi je těmito setkáními jítřena, a ač se člověk snaží, nevyhnutelně dospívá k závěru, že tuto existenciální touhu nemůže nic na tomto světě naplnit.¹⁰⁶ Tento apologetický argument Touhy (argument from Desire) Lewis vysvětluje ve své knize *K jádru křesťanství* na různých potřebách člověka, jako je hlad nebo sexuální touha, které nalézají na tomto světě prostředky k naplnění. Lewis říká:

Pokud v sobě nacházím touhu, kterou nemůže uspokojit nic, co zakouším v tomto světě, pak je nejpravděpodobnějším vysvětlením, že jsem byl stvořen pro nějaký jiný svět. Pokud mou touhu nemůže uspokojit žádné pozemské potěšení, neznamena to ještěže celý vesmír je podvod. ... Nesmí ve mně zemřít touha po mé skutečné vlasti. Tu sice naleznou až po smrti, zde však nesmím dopustit, aby mi zapadla sněhem nebo abych sešel z cesty k ní. Hlavním cílem mého života musí být putování do mé skutečné vlasti a pomáhat jiným na této cestě.¹⁰⁷

Křesťanský duchovní růst je pak podle Lewise právě ona cesta ke středu,¹⁰⁸ přibližování se Skutečnému a vzdalování od nicoty a zla. Jakým způsobem? Lewis vidí řešení této situace, kdy je člověk středu skutečnosti až nesnesitelně vzdálen, ve vykročení ze sebe – překonat ono očarování, které nás drží na místě – a de-centralizovat své vlastní egocentrické vnímání. Podle Lewise právě k tomuto kroku směrem ke středu skutečnosti může docházet „v pokorném aktu skutečného poznání, v lásce k druhému člověku, v receptivním vnímání uměleckého díla.“¹⁰⁹

---

¹⁰⁵ HOŠEK, Pavel. *Cesta do středu skutečnosti*, s. 15. „Lewis v tomto pojetí vychází z klasické syntézy křesťanského monoteismu a novoplatónské ontologie, typické pro mnoho autorů středověku.“

¹⁰⁶ Ve své autobiografii Lewis toto transcendentní toužení nazývá Radostí a argumentuje, že Bůh je jeho zdrojem a zároveň naplněním.

¹⁰⁷ LEWIS, C. S. *K jádru křesťanství*. 2. vyd. Praha: Návrat domů, 2008, s. 124. ISBN 978-80-7225-188-0.

¹⁰⁸ Přestože jsou jeho reflexe touhy, kterou nazývá Radostí, jasně založené na osobní zkušenosti, pracuje Lewis s prvkem vnitřní touhy jako s obecně rozšířeným prvkem lidské přirozenosti a zkušenosti. Blíže komentuje např. MCGRATH, Alister. C.S. Lewis: Imaginative Apologetics of a Reluctant Convert. *The History of Apologetics* [Kindle]. Grand Rapids, MI: Zondervan, 2020, s. 604-617 [cit. 2020-11-21]. ISBN 978-0-310-55955-9.

¹⁰⁹ HOŠEK, Pavel. *Cesta do středu skutečnosti*, s. 31.

C. S. Lewis se apologetice nebránil jako jeho přítel Tolkien, viděl ji jako přímý důsledek a povolání v kontextu svého osobního vývoje. Jako bývalý ateista a agnostik byl schopen promlouvat k těmto skupinám s porozuměním, byl schopen před ně klást patřičné výzvy a zároveň poskytovat rozumovou obhajobu křesťanství. Nešlo mu o to dokázat existenci Boha či výhradní pravdivost křesťanství, byl ale přesvědčen, že fundamentální **rozumnost** křesťanství může být podpořena vhodnými argumenty a reflexí.¹¹⁰ Tento přístup se odráží na jeho knihách *Problém bolesti* či *Zázraky*, jejichž cílem je působit zejména na lidský rozum.

Lewisova apologetika se rovněž vyznačuje důrazem na **srozumitelnost**, přístupnost čtenáři či posluchači. V kapitole této práce s názvem *Jazyk a význam* jsme se dotkli problému teologického jazyka a jeho nesrozumitelnosti pro běžného člověka, který není dotčen církevním životem. Lewis tuto problematiku shrnuje ve zmíněné eseji *Christian Apologetics*, ve které reflektuje nutnost ‚teologického překladu‘, tedy schopnost převádět křesťanská témata do jazyka, kterému budou moci rozumět i lidé mimo církev.¹¹¹ Tento důraz je nejzřetelnější v Lewisově sérii rozhlasových příspěvků publikovaných originálně pod názvem *Mere Christianity* – ačkoli do češtiny je fráze stejně vhodně přeložena jako *K jádru křesťanství*, původní název vyjadřuje obsah trochu blíže: Lewisovi zde jde o *pouhé, čiré, obyčejné* křesťanství.

Jednou z nejvýraznějších charakteristik Lewisovy apologetické metody (a nejrelevantnější k tématu této práce) je Lewisova **práce s rozumem a imaginací** jako s rovnocennými prostředky obhajoby křesťanství. Ve svém slavném a velmi hojně citovaném výroku z eseje *Je teologie poezií?* čteme: „Věřím v křesťanství tak, jako věřím, že slunce vyšlo; nejen proto, abych je viděl, ale protože v jeho světle vidím i všechno ostatní.“¹¹² V tomto krátkém výroku Lewis potvrzuje rozumnost křesťanské víry (a její schopnost nabídnout nám stanovisko, ze kterého uvidíme věci, jaké opravdu jsou, ze kterého můžeme pochytit jejich ucelenost a propojenost), činí tak ale pomocí obrazu, který působí primárně na imaginaci čtenáře. Jak bylo již v této práci zmíněno, podle

---

¹¹⁰ MCGRATH, Alistair. C.S. Lewis: Imaginative Apologetics of a Reluctant Convert. *The History of Apologetics* [Kindle], s. 607.

¹¹¹ Podobný důraz můžeme vidět i u Dorothy Sayers či Charlese Williamse. Např. HOŠEK, Pavel. *Cesta do středu skutečnosti*. s. 75.

¹¹² LEWIS, C. S. *Přípitek zkušeného ďábla a jiné eseje*. Praha: Návrat domů, 1997. Str. 45. ISBN 80-854-9568-6.

Lewise rozum a imaginace mohou sloužit stejnému účelu, vztah mezi nimi existuje v intencích spolupráce; rozum je orgánem pravdy, imaginace je orgánem významu.¹¹³

Pro Lewise byla imaginace po celý jeho život velmi důležitá (hraje svou roli už v jeho základním vnitřním rozporu básníka a cynika), bylo pro něj tedy přirozené, že se brzy po své konverzi rozhodl pokusit se zasadit právě prvky apologetiky do imaginativního prostředí. Od mládí měl rád science fiction, nicméně vadil mu naivní evolucionistický optimismus, kterým se tento žánr tak často vyznačuje. Lewis se ve své *Kosmické trilogii* tedy pokusil stejný žánr využít ke kritice tohoto optimismu a k obhajobě křesťanského pohledu.¹¹⁴

Nejznámějším dílem imaginativní apologetiky C. S. Lewise jsou ovšem *Letopisy Narnie*. Ačkoli se jedná o příběhy pro děti, jejich cílem je upoutat čtenářovu imaginaci a napomoci jeho vnímavosti vůči hlavním motivům křesťanského příběhu. Lewis zve čtenáře do světa, který jej vybízí k tomu, aby si představil, „jaké by to bylo, kdyby“. Jaké by to bylo, kdyby svět byl stvořený, kdyby tu byl nějaký Aslan. Kdyby tu byla nějaká „prastará magie“, fungující na principu „mzdou hříchu je smrt“. Lewisovo pozvání do těchto krásných příběhů nicméně vždy končí návratem k realitě¹¹⁵ a jakousi implicitní otázkou: „A co když to tak opravdu je?“ Tímto jedinečným způsobem má čtenář možnost křesťanství a jeho hlavní principy zažít jaksi zevnitř, uvnitř příběhu. Imaginativně jsou mu odkrývány motivy, které mají svou paralelu i v našem světě. Srovnáme-li tento přístup s Lewisovým pojetím skutečnosti, je tak čtenář tímto způsobem „vytahován ze sebe ven“. Pro Lewise je imaginace bránou do duše, která napomáhá apologetovi z křesťanství odstranit asociace s nedělní školou a vyhnout se „hlídacím psům“ rozumu.¹¹⁶ Tímto

---

¹¹³ MCGRATH, Alistair. C.S. Lewis: Imaginative Apologetics of a Reluctant Convert. *The History of Apologetics* [Kindle], s. 604.

¹¹⁴ Svou inspiraci propojit imaginativní přístup s teologií a apologetikou Lewis bral od svých literárních vzorů např. George MacDonalda (jehož *Snílci* hráli klíčovou roli v Lewisově křtu imaginace) či G. K. Chestertona.

¹¹⁵ Tento „návrat do reality“ je u Lewise v pěti ze sedmi knih *Letopisů* zprostředkovan návratem hlavních hrdinů do našeho světa. Svět je to sice stejný, ale také trochu jiný, protože i hrdinové jsou po prožitém dobrodružství jiní, stejně, jako je jiný čtenář po přečtení knihy a „návratu“ do každodenního života. Pro srovnání, Tolkien tento návrat také velmi hezky popisuje, když se Samvěd vrátí z přístavů, posadí se do křesla, Růža mu do klína posadí dceru a Sam pronese: „Tak jsem se vrátil.“ Návrat je nevyhnutelný, umožní-li to však čtenář, nemusí se vracet stejný.

¹¹⁶ LEWIS, C. S. Sometimes Fairy Stories May Say Best What's To Be Said. *Of Other Worlds*, s. 35-38. „But supposing that by casting all these things into an imaginary world, stripping them of their stained-glass and Sunday school associations, one could make them for the first time appear in their real potency? Could one not thus steal past those *watchful dragons*? I thought one could.“ (kurzíva moje)

způsobem Lewis vytváří narativní rámec pro zkoumání mnoha křesťanských myšlenek, zejména těch týkajících se vykoupení a křesťanské naděje.¹¹⁷

3.4 Shrnutí

Po zběžném nahlédnutí do práce Dorothy L. Sayersové, J. R. R. Tolkiena a C. S. Lewise můžeme vidět, že jejich metoda je úzce propojená s přístupem k imaginaci tak, jak jsme si ji definovali v první části této práce. Mohli jsme si všimnout, že jejich křesťanská imaginace pronikla do jejich tvorby, ať se snažili napsat křesťanské dílo, či nikoli. Dorothy L. Sayersová čtenářům přináší pohled dovnitř církve a jejích dogmat z bezpečného úhlu, který čtenáře nevystavuje zbytečnému tlaku. Očima agnostika tak čtenář sleduje životy upřímně věřících lidí, sleduje průběh bohoslužby, či naslouchá svědectví o konverzi, aniž by byl vyzván k účasti či emocionální reakci. J. R. R. Tolkien čtenáře zve do kouzelného světa, jehož prostředí jaksi nadlehčuje pohled na každodenní realitu. Pomáhá vyprostit se z bezbřehé obyčejnosti a učí jej vidět dokonalost tam, kde opravdu je. Nabízí svět v příběhu, ve kterém sice o Bohu nepadne ani slovo, zato je jím svět úplně prostoupen. C. S. Lewis nakonec svou apologetickou metodu nepokrytě aplikuje v imaginativním prostředí pohádkového světa, kde čtenáře provází křesťanskými motivy a skutečnostmi; nabízí jakousi exkurzi *dovnitř* křesťanství. Letopisů Narnie, které považují za ideální příklad imaginativní apologetiky v literatuře. Lewis uvádí v příbězích čtenáře do teologických témat soteriologie (*Lev, Čarodějnice a skříň*), božské trojice (*Plavba Jitřního poutníka*) božích přikázání (*Stříbrná židle*) a eschatologie (*Poslední bitva*), ale také se zabývá čistě apologetickými tématy problému bolesti (*Čarodějův synovec*), problému pravdy (*Stříbrná židle, Poslední bitva*) a svým způsobem i Boží existence (*Princ Kaspian, Poslední bitva*). Literární formou tak obchází ony předsudky a pochybnosti, které by mohly kvalitní argument odsoudit příliš brzy, a apeluje na imaginaci, její schopnost odhalit význam věci a předat její pravdivost k přezkoumání rozumu.

V kategoriích apologetiky tak tito autoři ve svých dílech přinášejí argument z Touhy, z estetické zkušenosti, případně náboženské zkušenosti (ve *Stříbrné židli* dokonce Šklíblatíkovi autor vkládá do úst v upravené formě argument Pascalovy sázky) a tím oslovují své čtenáře. Proto můžeme říci, že jsou jejich díla silně apologetická. A nejen to, v linii argumentace Petera Kreefta mají právě tyto subjektivní apologetické argumenty

---

¹¹⁷ MCGRATH, Alister. C.S. Lewis: Imaginative Apologetics of a Reluctant Convert. *The History of Apologetics* [Kindle], s. 614.

(předávané skrze příběh – nebo *v příběhu*, chcete-li) velký potenciál oslovit dnešního člověka.¹¹⁸ Jako když je čtenář spolu s Lucinkou zván k tomu, aby prošel skříní do Narnie, kde se setkává s křesťanstvím oproštěným od atmosféry hodin náboženství či nedělní školy a má možnost zakusit křesťanství jakoby *zevnitř*. Když se pak ocitá na poslední stránce příběhu, provází ho slova Aslanova rozhovoru s dětmi Pevensieovými:

„...*jak budeme moct žít, když se s tebou nikdy nesetkáme?*“

„*Ale my se setkáme, nejmilejší,*“ řekl Aslan.

„*Ty – ty jsi tam taky Pane?*“ zeptal se Edmund.

„*Jsem,*“ odpověděl Aslan. „*Ale mám tam jiné jméno. Budete se mě muset naučit znát pod tím jménem. Do Narnie jste se dostali právě proto, abyste mne tu trochu poznali a mohli mě potom tím lépe poznávat tam.*“¹¹⁹

Imaginativní zkušenost například se světem Narnie tak dává základ tomu, aby čtenář mohl náš svět vidět proměněnými očima, proměněnou imaginací a aby se i zde mohl setkat s Kristem. A to je účelem, záměrem a cílem imaginativní apologetiky.

---

¹¹⁸ NICOLSON, Stuart. Objective and subjective apologetical approaches regarding the existence of God. *Theologica* [online]. 2020, **10**(1), s. 140 [cit. 2021-01-19]. Dostupné z: doi:10.14712/23363398.2020.47

¹¹⁹ LEWIS, C. S. *Plavba Jitřního poutníka*. Str. 108.

4. Imaginativní apologetika v současném dialogu

Princip imaginativní apologetiky v literatuře ovšem nezůstává pouze v rukách autorů, jejichž imaginace je ryze křesťanská. Myšlenka literatury jako prostředku ke sdělení, či příkrášlení různých ideologií nám v Evropě není cizí – a jsou to často díla působivá a poeticky imaginativní. V současnosti se rovněž setkáme s mnoha autory, kteří – s větší, či menší mírou záměrnosti – dávají prostor své ateistické, postmoderní či agnostické imaginaci. V této části práce se zaměříme na čelního vyzývatele křesťanské imaginativní apologetiky v literatuře, jímž je spisovatel Philip Pullman.

4.1 New Atheist Novel

Abychom Philipa Pullmana spravedlivě umístili do správného kontextu, musíme nejdříve blíže upřesnit, kam se řadí on sám. *New Atheist Novel* coby literární žánr vznikl na počátku třetího tisíciletí v návaznosti na sérii populárních protináboženských publikací, jejichž obsah byl umocněn převládající náladou ve společnosti po událostech 9. září 2001. Autoři Sam Harris, Daniel Dennett, Richard Dawkins a Christopher Hitchens ve svých bestsellerech poskytují náčrt světonázoru, který odmítá náboženství jako „iracionální, nemorální a nebezpečný,“ jsou přesvědčeni, že přináší jen smrt a Boha monoteistických náboženství (na která se zaměřují především) označují za „zlovolného agresora“.¹²⁰ Utvořili tak hnutí, které se nazývá New Atheists (přeloženo Noví ateisté) v obranné reakci na pozorovaný, či předpokládaný návrat náboženství do sekulární Západní společnosti. Jejich práce se vyznačuje odsuzováním náboženského fundamentalismu, ačkoli je jejich informovanost, co se například křesťanského dědictví týče, velmi limitovaná.¹²¹ Tento fakt se tím víc projeví ve formě, kterou zmínění skalní autoři zvolili pro své eseje – populárně-vědecké články, které se tváří jako akademická práce, ale jejich nesouvislá argumentace a citace prací jeden druhého v akademickém prostředí těžko obstojí.

Na světonázor Dawkinse, Harrise, Dennetta a Hitchense navazují autoři fikce, kteří více či méně obdivují myšlenky výše zmíněných a integrují je do svého pojetí literární

---

¹²⁰ TATE, Andrew a Arthur BRADLEY. *New Directions in Religion and Literature*. London: Continuum International Publishing Group, 2010, s. 1-2. ISBN 978-0-8264-4429-5. V originále „malevolent bully“. Překlad vlastní.

¹²¹ Tamtéž, s. 3-4. Tate a Bradley rovněž poukazují na fakt, že o tradici osvícenství, kterou se snaží udržet, ví velmi málo (např. Hume i Kant byli podle nich ateisté). V tomto kontextu je zajímavá poslední Dawkinsova kniha *Outgrowing God*, která mnoho argumentů staví na neucelené znalosti Bible či křesťanství, přičemž jsou jeho výsledné argumenty těžko validní. Blíže k tomu například v recenzi zde: FERRER, Hillary Morgan. How Dawkins' *Outgrowing God* Capitalizes on Our Culture's Inability To Think Critically. In: *MamaBear Apologetics* [online]. 2020 [cit. 2020-10-31]. Dostupné z: <https://mamabearapologetics.com/dawkins-outgrowing-god/>

tvorby. *New Atheist Novel* (dále NAN), stejně jako Dawkinsova publikace *The God Delusion*, slibují určitou formu konverze – přečte-li čtenář knihu až do konce, nutně musí být proměněn jejím obsahem; literatura má proměňující moc. Na konci čtení náboženský čtenář odloží své iluze a stane se ateistou, který je schopen docenit krásu přítomného okamžiku v jeho pomíjivosti.¹²² Jde o jakýsi pokus propojit umění a vědu a tím „zlomit kouzlo“, které náboženství na lidi uvaluje.¹²³

S tímto záměrem se tak z NAN stává zbraň namířená proti náboženství. Stejně jako u populárně-vědeckých esejí Dawkinsova okruhu přátel je i zde náboženství reprezentováno zkresleně, zejména právě proto, že je špatně pochopeno nebo špatně nastudováno. Přemýšlení autorů sleduje zhruba tuto linii: (1) Pokud člověk věří v nadpřirozené mocnosti, nutně je na přímé cestě k extrémismu či terorismu. (2) Teroristické činy jsou vždy spáchány někým, kdo má pravou víru. (3) Militantní chování je nejčistším projevem náboženského přesvědčení.¹²⁴ V této souvislosti pak náboženství obviňují ze selhání morální imaginace a nedostatku empatie.

Je zřetelné, že upřímně věřícímu člověku je takový popis náboženství cizí a velmi se liší od jeho vlastní zkušenosti. Není od věci si povšimnout, že krom nesprávné reprezentace kritizované strany si NAN půjčuje náboženský jazyk k vyjádření vlastních konceptů a nabízí čtenářům transformující zážitek skrze četbu, který vede k osvobození rozumu a proměně imaginace – jakýsi ateistický křest, který vyžaduje notnou dávku víry. Můžeme-li v NAN tyto prvky vysledovat, pak můžeme i položit otázku, zda se takový román neblíží té „fundamentalistické, netolerantní... dogmatické víře, kterou se snaží vyvrátit.“¹²⁵

Donna J. Lazenby ve své eseji *Apologetics, Literature and Worldview* sleduje, že literatura pro autory NAN zcela nahrazuje náboženství. Otevřeme-li si tedy některou z knih z jejich dílny, setkáme se se světem, kde je násilník rázem proměněn skrze četbu poezie,¹²⁶ předurčení nebo posmrtný život zde neexistují, důležitý je jen okamžik tady

---

¹²² DAWKINS, Richard. *The God Delusion*. 2nd. New York: Mariner Books, 2008, s. 28. ISBN 978-0618918249. „If this book works as I intend, religious readers who open it will be atheists when they put it down.“

¹²³ TATE, Andrew a Arthur BRADLEY. *New Directions in Religion and Literature*, s. 10.

¹²⁴ LAZENBY, Donna J. *Apologetics, Literature and Worldview*. DAVISON, Andrew et al. *Imaginative apologetics: theology, philosophy and the Catholic tradition*. London: SCM Press, 2011, s. 46-47. ISBN 9780334043522

¹²⁵ Tamtéž, s. 48.

¹²⁶ Tamtéž, s. 50.

a teď. Je to svět často velmi podobný tomu našemu, z jeho rovnice je ale vyškrtáno něco, co v našem světě nechybí: jádro křesťanského učení, láska, která vede k obnově vztahu s Bohem, vztahu k lidem a vztahu k sobě samému. Boží milost, proměňující padlého člověka, je koncept, který je NAN cizí; jeho autoři odmítají, že pokud někdo opravdu aspiruje na plnost morálky a imaginace, jsou to právě křesťané – je jim to od samého počátku vlastní. Místo toho autoři NAN nabízejí transformující moc literatury, pro kterou ale nemají dostatečný „metafyzický základ, který poskytuje náboženský kontext.“¹²⁷

Literární kritikové Andrew Tate a Arthur Bradley právě v nabízené proměňující moci literatury vidí náhradního boha, kterého si hnutí Nových ateistů stvořilo a postavilo na místo boha, kterého svrhlo. Možná právě proto jsou v NAN scény svrhávající strašáka, kterého autoři nazývají ‚Bohem‘ prezentovány jako moment obyčejného rozčarování, nikoli jako moment vyvrcholení hrůzy a chaotické ztráty, jak je chápali skeptičtí autoři devatenáctého století.¹²⁸ Tate a Bradley proto NAN nevidí jako úspěšný ateistický román, jelikož nejen nereprezentuje víru pravdivě, ale zároveň nahrazuje jednoho boha jiným. Přestože je jistě na místě, aby NAN vyzýval náboženství v otázkách antiracionalismu, misogynie, rasismu a terorismu, je podle Tatea a Bradleyho žádoucí, aby takové výzvy byly předloženy v duchu citlivosti, opatrnosti a rozlišování; nikoli iracionality, neschopnosti tolerance a ignoranství, ke kterému mnohdy díla Nových ateistů sklouzávají.¹²⁹

4.2 Agnostická apologetika Philipa Pullmana

Philip Pullman vyrůstal pod vlivem křesťanského učení. Jeho dědeček byl duchovním anglické církve a byl pro něj v dospívání hlavním mužským vlivem, protože Pullmanův otec zahynul při letecké nehodě. Pullman vystudoval angličtinu na Oxfordu a poté ji i vyučoval na druhém stupni základní školy. Právě tehdy, v 90. letech minulého století, začal vytvářet literární svět, který dosud oslovuje statisíce čtenářů. Od publikace prvního dílu *Jeho temných esencí*, trilogie, která se žánrově řadí mezi science fiction a fantasy, bylo k dnešnímu dni celkem prodáno přes 18 milionů výtisků, přeložených do 40 různých

---

¹²⁷ LAZENBY, Donna J. *Apologetics, Literature and Worldview*, s. 51. “The transformative power of the redemptive events which they claim can take place through literature lacks the necessary metaphysical grounding which a religious context provides.” Překlad vlastní.

¹²⁸ TATE, Andrew a Arthur BRADLEY. *New Directions in Religion and Literature*, s. 106. Tento moment je krásně zřetelný právě v díle Philipa Pullmana, jak uvidíme později v této práci.

¹²⁹ Tamtéž, s. 111.

jazyků.¹³⁰ Pullmanova trilogie se dočkala rádiové, divadelní i filmové adaptace, přičemž nejaktuálnější z nich je stejnojmenný televizní seriál vysílaný od r. 2019 stanicí BBC.

Příběh Pullmanovy trilogie se odehrává ve světě, který je tomu našemu po mnoha stránkách podobný, liší se však v několika podstatných věcech. Krom toho, že je plný divoženek, šamanů, mluvících medvědů a kouzelných předmětů, má duše lidí fyzickou podobu zvířete, které je na každém kroku provází. Vztah mezi člověkem a jeho duší je tak ztělesněn a autor na něm mnohdy ukazuje charakter člověka („zlí“ se chovají zle i ke své duši), či důležitost situace. Člověk se totiž od svého *daemon*a, jak Pullman duši nazývá, nemůže vzdálit. Tento výraz pro duši volí autor záměrně, je si vědom konotací, které slovo bude mít pro běžného (a zejména věřícího) čtenáře, jak v příběhu i přiznává.¹³¹ Je to první z jeho mnoha provokací.

Dalším rozdílem mezi světem naším a Pullmanovým fiktivním je vládnoucí moc Magisteria církve, jejíž centrálu Pullman vhodně umísťuje do Ženevy, aby tak cíleně napadl jak katolické, tak protestantské křesťanské dědictví. Věda se zde nazývá experimentální teologií a je pečlivě cenzurována zmíněným Magisteriem. Pullman se kritikou církve netají a celkem radikálně ve svých románech vystupuje proti jakési verzi křesťanství, která je podle něj v současnosti převládající. Zároveň je jeho znalost biblických motivů a křesťanské tradice silně omezená, což je pravděpodobně způsobeno neochotou se s křesťanským světonázorem poctivě seznámit za účelem formulace obstojných argumentů. Místo toho máme v *Jeho temných esencích* (dále JTE) nepokrytou prezentaci kritiky církve a propagandy ateismu/agnosticismu, který se v příběhu projevuje zejména ve zcela nevýrazné scéně, kdy je Autorita – bůh tohoto fiktivního světa – svržen z nebe a poté je mu vlastně nezáměrně pomoheno k smrti. Philip Pullman také

---

¹³⁰ SCOTT, Sheena. 'His Dark Materials' Is BBC's Most Expensive Series And Promises To Be A Faithful Adaptation. In: *Forbes* [online]. 2019 [cit. 2020-10-31]. Dostupné z: <https://www.forbes.com/sites/sheenascott/2019/10/30/his-dark-materials-is-bbcs-most-expensive-series-and-promises-to-be-a-faithful-adaptation/?sh=1e3453bb65ab>

¹³¹ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence: Jedinečný nůž*. Praha: Argo, 2007, s. 22. ISBN 978-80-7203-887-9. „Nemám ponětí, co jsou ty démoni, co o nich mluvíš. V mém světě démon znamená... něco jako ďábel, zlá bytost.“

Ačkoli zde Pullman využil konotací, které toto slovo přirozeně v západní společnosti má, zdá se, že byl v tomto případě inspirován pojetím Sokrata, který slovem *daimonion* označoval jakýsi vnitřní hlas, který člověku radí, jak má správně jednat. Pullman v příběhu opravdu často postavy *daemon*a užívá jako hlasu svědomí vůči člověku.

Přesto už v tomto malém slůvku vidíme počátek autorovy snahy prepisovat chápání křesťanských pojmů a křesťanského světa.

často v rozhovorech týkajících se trilogie své dílo vychvaluje slovy, že v něm „zabil Boha“.¹³²

Pullmanův vypravěčský talent je nesporný, stejně jako je nesporná jeho inspirace *Letopisy Narnie*, kterou sám potvrzuje.¹³³ Ve svém článku *The Dark Side of Narnia*, který proslul zejména pro Pullmanův útok na Lewise jako „misogynního a rasistického“ a *Letopisy* jako „ošklivé a jedovaté čtení“¹³⁴ (zejména z toho důvodu, že se Zuzana nedostala do Narnie v *Poslední bitvě*), ukazuje také na to, že Pullman byl s Lewisovým dílem velmi blízce seznámen. Rozhodl se tedy stejně jako C. S. Lewis převyprávět křesťanský mýtus, ale po svém. Dalo by se říci, že se jeho dílo snaží být paralelní k Lewisovu; Pullman vědomě převypravuje některé z postav Lewisových *Letopisů*, aby dosáhl svého cíle. Elegantní a krásná dáma v kožešině, která láká malé děti na sladkosti, je prvek, který uvidíme jak u čarodějnice Jadis (*Letopisy Narnie*), tak u paní Coulterové (*Jeho temné esence*). Vyprávění o malé dívce, kterou zvědavost přivede do skříně, kde se dozví mnohem víc, než by čekala, vystihuje jak příběh Lucinky, tak příběh Lyry. V jiných momentech příběhu se zase projevuje inspirace *Kosmickou trilogií* – když se postava doktorky Mary Malone setká s národem Mulefa, nějaký čas s ním žije a učí se jeho jazyk, je velmi obtížné nevidět silnou podobnost s dějem *Návštěvníků z Mlčící planety*, kde se profesor Ransom podobně začleňuje mezi Hrossy. V takových pasážích Pullmanův román připomíná vpravdě postmoderní dílo,¹³⁵ jako když si čtenář uvědomí, že popis

---

¹³² Např. The Shed Where God Died. *The Sydney Morning Herald* [online]. 2003 [cit. 2021-03-01]. Dostupné z: <https://www.smh.com.au/entertainment/books/the-shed-where-god-died-20031213-gdhz09.html> nebo současnější článek: WINSTON, Kinberly. "My books are about killing God." Faithful Viewer [online]. 2019 [cit. 2021-03-01]. Dostupné z: <https://faithfulviewer.substack.com/p/my-books-are-about-killing-god>

¹³³ WOOD, Naomi. Paradise Lost and Found: Obedience, Disobedience, and Storytelling in C. S. Lewis and Philip Pullman. *Children's Literature in Education*. 2001, 32(4), s. 238. „Finally, Pullman's vehement opposition to Lewis, coupled with his seemingly deliberate rewriting of crucial moments and characters in Lewis' fiction, suggests a deep connection between the two: both series begin with children hiding in a wardrobe and being jettisoned from there into world-shaping adventures; both feature beautiful, deadly women wearing furs who tempt and betray children through sweets; both feature youthful heroines—Lucy and Lyra—who have special relationships with powerful, dangerous beasts—Aslan, Iorek.“

¹³⁴ PULLMAN, Philip. The Dark Side of Narnia. In: *The Guardian* [online]. 1998 [cit. 2020-12-04]. Dostupné z: <http://reports.guardian.co.uk/articles/1998/10/1/p-24747.html>

¹³⁵ Autor nevyklučuje, že je možné trilogii číst různými způsoby, srov. PULLMAN, Philip. *Daemon Voices: Essays on Storytelling* [Kindle], location 1697.

Viléma z Baskervillu ve *Jménu růže* téměř do posledního písmene přebírá popis Doylova Sherlocka Holmesa.¹³⁶

Nicméně Lewisovým cílem – jak jej popisuje v eseji *Sometimes Fairy Stories May Say Best What's To Be Said* – je prezentovat křesťanský mýtus v novém prostředí; pro Lewise je imaginace bránou do duše, která napomáhá apologetovi z křesťanství odstranit nepříjemné asociace a tiše obejít ony „hlídací psy“ rozumu. Chce čtenáři představit křesťanství jaksi „umyté“ od předsudků, křesťanství v novém světle a v novém hávu (ale za zachování jeho pravosti).¹³⁷ Pullmanovi se daří pravý opak. *Jeho temné esence* prezentují jakousi „zaprášenu“ verzi křesťanství, která zrcadlí Pullmanovo (v mnoha bodech ovšem částečné a chybné) chápání. Metafora zaprášeného křesťanství je o to silnější, pokud člověk ví, že jedním z hlavních motivů příběhu je nebeský prach, kterého se Pullmanova církev bojí. Oč víc bychom měli zbystrit, když vidíme, že Pullman pro svou agendu volí rovněž imaginativní svět a nejen, že se snaží obejít strážce čtenářovy mysli, ale také těží z jeho neseznámenosti s obsahem křesťanského Písma a tradice, které ve svém imaginativním světě plíživě přepisuje. Přesto je to právě Philip Pullman, který má snahu stát jako Lewisův důstojný protivník v dialogu, proto se v této části zaměřují právě na jeho proces tvorby, chápání křesťanství a v neposlední řadě jeho místo v odkazu, který po sobě zanechali právě autoři *Inklings*.

4.2.1 Proces tvorby

4.2.1.1 Imaginativní přístup

Je patrné, že Pullmanova tvorba začíná velmi podobně jako Lewisova. Ve sbírce esejí *Daemon Voices* o svém přístupu k vyprávění Pullman píše, že příběh pro něj začíná obrazy, představami, náladami či scénami, se kterými dále pracuje a skládá je do sebe.¹³⁸ Ve *Zlatém kompasu*, prvním díle trilogie *Jeho temné esence* Pullman zdařile vytváří svět, který je velmi podobný tomu našemu, a přesto se od něj liší v tolika podstatných rysech. Autor se nebojí do vyprávění zařadit postavy charakteristické pro žánr fantasy:

---

¹³⁶ K těmto náhodným shodám pak přispívá zjištění, že prezentaci svého programu Nebeské republiky coby lepší, odbožštěné varianty Božího království, v rozhovoru hlavních hrdinů ve světě svého příběhu Philip Pullman umístil do Oxfordu poblíž Magdalenské koleje, kde C. S. Lewis většinu života pracoval.

¹³⁷ LEWIS, C. S. *Sometimes Fairy Stories May Say Best What's To Be Said. Of Other Worlds*, s. 35-38. „But supposing that by casting all these things into an imaginary world, stripping them of their stained-glass and Sunday school associations, one could make them for the first time appear in their real potency? Could not thus steal past those *watchful dragons*? I thought one could.“ (kurzíva moje)

¹³⁸ PULLMAN, Philip. *Daemon Voices: Essays on Storytelling* [Kindle]. Oxford: David Fickling Books, 2017, location 653 [cit. 2020-09-28]. ISBN 978-1-910989-55-5. Podobný přístup popisuje i Lewis v eseji *It All Begun With a Picture*, například zde: LEWIS, C.S. a [edited by Walter HOOPER]. *Of other worlds: essays and stories*. San Diego: Harcourt, 2002, s. 35. ISBN 978-015-6027-670.

divoženky, šamany, mluvící zvířata či bojovné medvědy. Zároveň hojně čerpá i ze science fiction, když pracuje s prvky mechanických špionážních brouků, hojně užívanými vzducholoděmi či přístroji na oddělování daemonů. V hlavní roli kouzelných a zároveň mechanických předmětů stojí právě alethiometr, jakýsi mechanický průvodce, který hlavní hrdince Lyře napovídá, co je dobré udělat. Ten má sice vzhled zlatého kompasu, nicméně v příběhu se dozvídáme, že je poháněn tajemným Prachem, jehož přítomnost je nežádoucí pro vládnoucí Magisterium, je ale velmi přínosná pro hlavní hrdiny příběhu. Tento Prach se ukáže být jakýmsi bytím, prvotní částicí vesmíru, ze které vzniklo všechno, co je. Pullman později do příběhu zahrnuje i nadpřirozené bytosti – anděly, přízraky, postavy z řecko-perské mytologie – harpyje a také bytosti z jiného světa, jakési antropomorfní tvory, tzv. Mulefa. Fantastický svět (či několik světů, mezi kterými hlavní hrdinové cestují), vytváří ideální prostředí právě pro to, vidět to, co je nám v našem světě známé, v jaksi jiném světle, s mírným odstupem. Právě do tohoto kontextu Pullman přichází s vlastním obrazem církve a křesťanství, které sám považuje za jeho věrnou prezentaci.

4.2.1.2 Záměr

Jako spisovatel je Pullman toho názoru, že hledání záměru autora v příběhu je při analýze literárního díla spíše nežádoucí, ačkoli sám přiznává, že je podle něj nutné mít určitý systém, který drží dílo pohromadě. Pokud se autor pro takový systém rozhodne, Pullman je toho názoru, že tím lépe odstíní vlastní „psychologickou zátěž“, kterou by do díla bez systému mohl bezděky vložit.¹³⁹ V eseji *A Moth's-Eye View of William Blake* popisuje pět kategorií, které mohou pomoci spisovateli ustanovit ve svém díle určitý rámeček. Patří mezi ně náboženství, teorie, politika, mytologie a věda; na každé z nich nalézá pozitivní i negativní aspekty pro konečný produkt, jako nejméně uspokojivý rámeček sledává kategorii vědy, která je často „příliš nelítostná“.¹⁴⁰ Podíváme-li se na *Jeho temné esence*, uvidíme, že se svého metodologického rámce Pullman poctivě drží. Setkáváme se s prvky Freudova pojetí psychosociálního vývoje (teorie), preferencí demokratického uspořádání společnosti (politika), širokou škálou mýtických bytostí zastupujících severské, keltské, či původně americké dědictví (mytologie) a fascinací bádáním a poctivou vědeckou prací (věda). V neposlední řadě, Pullman volí jako jeden z rámečků své trilogie křesťanství (náboženství), ačkoli subjektivně interpretované.

---

¹³⁹ PULLMAN, Philip. *Daemon Voices: Essays on Storytelling* [Kindle], location 5322.

¹⁴⁰ Tamtéž, location 5271.

Právě hojně užívání biblických motivů, křesťanské terminologie a myšlenek – stejně jako neskrývaná kritika tohoto náboženského systému – nás vede k závěru, že se v jeho díle zdatně projevuje snaha o jakousi korekci chápání křesťanství a zároveň o pozvání do jiného světonázoru. Tuto snahu je možné s trochou nadsázky označit jako Pullmanovu agnostickou imaginativní apologetiku, která stojí proti apologetice křesťanské. Zjištění, že se v díle Philipa Pullmana něco takového odehrává, je faktem vítaným, jelikož tak alespoň například *Letopisy Narnie* získávají důstojného oponenta v diskusi a nám je umožněno tuto diskusi sledovat a vyvozovat z ní závěry.

4.2.1.3 *Námět pro příběh*

Paralel mezi Pullmanem a Lewisem přibývá, když zjistíme, že oba napsali předmluvu ke *Ztracenému ráji* Johna Milтона. Oba toto dílo považují za znamenité a inspirativní, oba ovšem činí rozdílné závěry. Zatímco Lewis u Milтона docenuje právě jeho křesťanskou imaginaci, důraz na motivy poslušnosti a celkově zdařilé převyprávění příběhu Genesis, Pullman se na věc dívá prakticky z diametrálně odlišného stanoviska. Biblické vyprávění o Pádu člověka chápe jako osvobození člověka od Božího zákazu, který mu měl zabránit stát se autonomním. Získání *poznání* považuje za důležitý krok směrem k evoluci člověka a jeho osvobození od náboženského myšlení. Revoltující andělé ve *Ztraceném ráji* jsou pro něj ti praví hrdinové. Neposlušnost pro něj není špatnost, protože otevírá cestu kreativě.¹⁴¹

Zde je třeba zmínit, že tento pohled Pullman přebírá od romantického básníka Williama Blakea, kterého velmi obdivuje. Byl to právě Blake, který přišel s interpretací *Ztraceného ráje* jako příběhu o tom ubohém, ukřivděném anděli, který se musel vzbouřit proti Bohu, aby si mohl zachovat svobodu. Blakeovo prohlášení, že Milton patřil „k ďáblově partě, aniž by o tom věděl“, ovlivnilo interpretaci Miltonova díla na následující dvě století, ačkoli málokdo na jeho myšlenky navázal natolik důkladně jako Philip Pullman.¹⁴²

C. S. Lewis už ve své době reagoval na podobná pojetí Miltonova díla a ve své *Předmluvě ke Ztracenému ráji* vyjádřil přesvědčení, že byla-li by z Miltonových

---

¹⁴¹ WOOD, Naomi. *Paradise Lost and Found: Obedience, Disobedience, and Storytelling in C. S. Lewis and Philip Pullman*, s. 237.

¹⁴² TATE, Andrew a Arthur BRADLEY. *New Directions in Religion and Literature*, s. 63-64. „The Romantic poet famously – and, for many critics, somewhat scandalously – cast his predecessor not as unequivocally devout but as ‘a true Poet and of the Devil’s party without knowing it’.“

myšlenek odebrána teologie, přestanou existovat.¹⁴³ Myšlenka, že jakékoli čtení (nebo zpracování do úplně nového narativu) může překonat původní křesťanské implikace, je podle tohoto Lewisova pojetí nemožné. I z toho důvodu je možné položit otázku, zda *Jeho temné esence* mohou uniknout vlastnímu historicko-teologickému původu, zda by Pullmanova trilogie existovala bez „nánosu teologie“, který se tak pečlivě snaží setřít.¹⁴⁴

S touto otázkou na paměti můžeme říci, že právě příběh, který vypráví kniha Genesis, byla v Miltonově imaginativním provedení tak silnou inspirací, že se Pullmanovi stala stěžejním zdrojem pro obraznost jeho vlastní trilogie *Jeho temné esence*. Je to právě závěr *Ztraceného ráje*, který zrcadlí Pullman v závěru posledního dílu: „Celý svět ležel před nimi“ značí, nejen konec příběhu, ale i nový začátek. Je ještě mnoho příběhů, které je třeba vyprávět.“¹⁴⁵

4.2.2 Zdroje tvorby

Pullman v příběhu pracuje s prvky různých náboženských systémů, jejichž principy zdařile využívá k vývoji zápletky. V knize *Jedinečný muž* se setkáváme s prezentací šamanských praktik, autor také přebírá některé prvky iniciačních rituálů kultu Wicca, pro své klany divoženek (angl. witches). Je pozoruhodné, jak je pro autora důležité u většiny důležitých postav zmínit jejich světonázor.¹⁴⁶ I tímto způsobem zdůrazňuje diverzitu a vytváří jakousi paletu jiných způsobů života, než jaké umožňuje jeho Magisterium. Nejsilněji patrnými vlivy na autora se zdají být křesťanské a gnostické mýty. V této části nahlédneme do autorova chápání křesťanství a ukážeme si vlivy gnosticizmu na jeho vyprávění.

V postmoderní době, kdy až příliš mnoho slov ztrácí pro veřejnost význam a křesťanství je často špatně reprezentováno, či přímo špatně chápáno, *Jeho temné esence* přináší představu o Bohu a křesťanství, která jde ruku v ruce se zmíněnými tendencemi

---

¹⁴³ TATE, Andrew a Arthur BRADLEY. *New Directions in Religion and Literature*, s. 65.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 66.

¹⁴⁵ MILTON, John a Philip PULMAN. *Paradise Lost*. New York: Oxford University Press, 2005, s. 8. ISBN 0-19-280619-x. 'The world was all before them' implies not only an end but a new beginning. There are many more stories to come. Překlad vlastní.

¹⁴⁶ PADLEY, Jonathan a Kenneth PADLEY. 'A Heaven of Hell, a Hell of Heaven': His Dark Materials, Inverted Theology, and the End of Philip Pullman's Authority. *Children's Literature in Education*. 2006, 37(4), 325-334. ISSN 0045-6713. Dostupné z: doi:10.1007/s10583-006-9022-4 „Pullman's worlds are like our own in that they contain a range of belief systems. Armoured bears have no gods at all, (Amber Spyglass, p. 192) while witches enjoy a polytheistic pantheon. (Northern Lights, p. 314; Subtle Knife, p. 47) Also, there is at least one pantheistic Tartar tribe who worship tigers. (Subtle Knife, p. 51) All these, however, are asides to the main theological figure in His Dark Materials; the Authority, whom Thorold, Lord Asriel's servant, terms 'the God of the church.' (Subtle Knife, p. 47)“

doby. Pullman volí slova, která jsou spojená s křesťanskou tradicí, investuje do křesťanských příběhů a mýtů a snaží se kritizovat křesťanský narativ „zevnitř“.¹⁴⁷ O to úspěšnější může jeho dílo být, oč sekularizovanější společnost je, což ústí v nepochopení mnoha biblických aluzí na straně čtenářů a vytváření obrazu o církvi opravdu jen z částečného poznání biblického křesťanství, které má autor. Pullman prezentuje církev jako vládnoucí moc (zde si půjčuje výraz ‚magisterium‘ jako název pro tuto církev, jejíž hierarchie se podobá Římskokatolické církvi), která omezuje svobodu bádání jednotlivců, nezdráhá se ale využít násilných prostředků k tomu, aby učinila pokrok ve studiu Prachu. Aby své aluze neomezoval pouze na katolickou církev, příběh zmiňuje jakousi alternativní událost v historii, kdy se papežem církve stal Jan Kalvín a papežský stolec se přesunul do Ženevy.¹⁴⁸ Jeho práce při prezentaci křesťanství je tedy v jeho díle velmi pečlivá. V následující části se podíváme na některé biblické motivy v Pullmanově trilogii, stejně jako na některé z jeho filosofických inspirací.

4.2.2.1 Biblické motivy

Jedním z prvních motivů, které lze sledovat, je pojetí hlavní hrdinky jako nové Evy,¹⁴⁹ která má být postavena do podobného pokušení jako ta první. Má šanci obstát a obnovit padlý svět, až nastane příležitost. Její život je tedy v neustálém ohrožení od lidí, kteří o tom proctví vědí a chtějí jí zabránit v tom, aby byla pokušení vystavena, či případně ji vmanipulovat do reakce, která by měla žádoucí výsledek. K tomuto pokušení (či spíš volbě) opravdu dochází v samém závěru trilogie, nicméně s výsledkem stejným, jako v případě prvního pokušení pramatky Evy.

Pullman sděluje své přesvědčení, že ochutnáním zakázaného ovoce se v Rajské zahradě nestalo nic zlého. Poznání a osvobození se od Boží autority, získání autonomie a zodpovědnosti za vlastní jednání je podle něj to nejlepší, co se člověku mohlo stát. Ukazuje tak na národě Mulefa, jejichž mýtus o pokušení popisuje v třetím dílu trilogie – jeden z tvorů Mulefa se setkal s hadem, který mu ukázal, jak se dá používat kolo. Mulefa pokušení neodolal, kolo použil a od té doby pokračuje kultura národu Mulefa

---

¹⁴⁷ TATE, Andrew a Arthur BRADLEY. *New Directions in Religion and Literature*, s. 80.

¹⁴⁸ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence: Zlatý kompas*. Praha: Argo, 2007, s. 31. ISBN 978-80-7203-886-2. „Od časů, kdy papež Jan Kalvín přesunul papežský stolec do Ženevy a založil konzistorní disciplinární sbor, získala církev ničím neomezenou moc nad všemi aspekty života. Po Kalvínově smrti byl papežský stolec jako takový zrušen a na jeho místě vyrostl propletenec tribunálů, kolejí a kolegií zvaný souhrnně Magisterium.“

¹⁴⁹ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence: Jantarové kukátko*. Praha: Argo, 2007. S. 64. ISBN 978-80-7203-963-0.

v technologickém rozpuku. Pullman považuje *poznání* získané pádem člověka za výhru až na úrovni spasitelné zkušenosti. Potvrzuje tak právě v konceptu Nebeské republiky, kde je poznání hlavní hodnotou mezi např. laskavostí, zvědavostí, veselostí a statečností.

Druhým prvkem, na který autor připravuje čtenáře již od prvního dílu trilogie, je smrt, či zabití Boha. Ačkoli se Pullmanův příběh ve *Zlatém kompasu* odehrává v intencích imaginativní, mytopoetické tvorby, již ve druhém díle trilogie začíná příběh nabývat tvaru, který se nezdá zcela nezáměrný. Autor uvádí do příběhu postavy andělů, kteří jsou ve vzpouře vůči Autoritě, bohu, kterému je poslušné Magisterium. Autorita je v příběhu prvním a nejstarším z andělů, který se sám ustanovil do pozice vládce nebe i země. V posledním úseku života už je ale jen ubohým a starým tvorem, za kterého vládnou jiní. V určitý moment příběhu je Autorita anděly svržen z nebe, kde ho najdou hlavní hrdinové příběhu, Lyra a Will. Ti mu nevědomky pomohou ke smrti tím, že otevřou ochranná nosítka, která Autoritu udržovala při životě.

Setkání s bohem, který se sám dosadil jako vládce nad lidstvem a vším stvořením, je v Pullmanově příběhu momentem rozčarování – místo aby došlo k proměňujícímu setkání s mocným Panovníkem, dochází k nezáměrné eutanázii zestárlého stvoření, jehož existence je pro autora přežitkem. Jako by zde chtěl Pullman čtenářům ukázat, že právě to, co křesťanství nabízí, je jen prázdným slibem, protože Bůh už je mrtev. Pokud jde o motiv usmrcení Boha, Pullman patrně navazuje na slova blázna z Nietzscheho příběhu *Tak pravil Zarathustra*: „Bůh je mrtev! Bůh zůstane mrtev! A my jsme ho zabili!“. Zajímavé srovnání nabízí Tate a Bradley, kteří ale Pullmanovo rozčarování staví do kontrastu s bláznovým extatickým, ale zároveň melancholickým zvoláním. Zjištění, že Bůh je mrtev je v Nietzscheho kontextu „mnohoznačné a truchlivé“, ¹⁵⁰ přičemž je jasně řečeno, že ho zabilo lidstvo – a teď s tím musí žít. Přesto zde musíme opět jasně zdůraznit, že Pullmanovo chápání biblického křesťanství a Boha je velmi nesouvislé. Bůh je podle jeho chápání Bible stárnoucí bytostí, ¹⁵¹ biblické křesťanství je podle něj v plnosti reprezentováno církví, a proto do něj zahrnuje i pochybení, kterých se církve v historii

---

¹⁵⁰ TATE, Andrew a Arthur BRADLEY. *New Directions in Religion and Literature*, s. 80.

¹⁵¹ PADLEY, Jonathan a Kenneth PADLEY. 'A Heaven of Hell, a Hell of Heaven': His Dark Materials, Inverted Theology, and the End of Philip Pullman's Authority. *Children's Literature in Education*. 2006, 37(4), s. 325-334. ISSN 0045-6713. Dostupné z: doi:10.1007/s10583-006-9022-4 „The Bible depicts God as growing older. In the Book of Genesis, God walks around with Adam and Eve; they can see him. But then he gradually withdraws, until by the Book of Daniel, he's called the "Ancient of Days". He's shown as growing older, so I'm on fairly solid ground there.“ Zde je vidět, že Pullman je s textem Pásma seznámen, ale pracuje s Biblií bez jakékoli aplikace textové kritiky či hermeneutiky.

dopustila.¹⁵² Jakkoli se ale můžeme snažit sledovat linii autorova vyprávění o usmrcení Boha, ani při nejlepší vůli není možné v ubohé stárnoucí bytosti bez minima typických atributů (všudypřítomnost, vševědoucnost, všemohoucnost) vidět křesťanského milujícího a milosrdného Boha, který je popsán v Bibli. Naopak, postava anděla, který se vzbouřil a sám vzal vládu nad světem, se spíše podobá biblickému příběhu Lucifera. Zůstává otázkou, koho tedy Pullman ve své trilogii opravdu zabil.

Za nejpůsobivější moment celé trilogie nakonec považuji popis zápasu mezi Willem a jeho otcem. Will je chlapec, který doprovází hlavní hrdinku Lyru na jejím dobrodružství s cílem najít svého otce. Když jednou v noci drží hlídku, je napaden neznámou postavou, podobně jako Jákob po přechodu přes Jabok (Genesis 32,25–31). Nejenom, že Pullmanovo vyprávění silně připomíná tuto biblickou událost, rovněž se zdá jakousi reprezentací autorova vztahu s Bohem, jako jeho do imaginativní roviny příběhu potlačené, *opravdové* setkání s Bohem.

*„Jako ve snách slyšel vlastní oddechování a mužovy kletby a supění. Pak se mu náhodou podařilo protáhnout nohu za jeho koleno a když se mu celou vahou vrhl proti hrudi, protivník se skácel na zem a Will mu ztěžka dopadl na prsa. Stisk ale ani na okamžik nepovolil a Will, který se prudce převaloval na kamenité zemi, ucítil kolem srdce chladné sevření strachu – tenhle člověk ho nepustí. **I kdyby ho zabil, bude ho mrtvá ruka držet pořád stejně vytrvale.** Docházely mu síly a dokonce se rozplakal. Hořce vzlykal, ale nepřestával kopat, šklubat a bušit do muže hlavou, i když věděl, že mu svaly zanedlouho vypovědí službu. Vtom si ale uvědomil, že se muž nehýbá. Silné prsty ho držely pořád stejně pevně, ale ať do něj Will kopal a bil sebezuřivěji, vůbec se nebránil. Jakmile to chlapec uviděl, zbytek sil ho opustil a on se*

---

¹⁵² PADLEY, Jonathan a Kenneth PADLEY. 'A Heaven of Hell, a Hell of Heaven': His Dark Materials, Inverted Theology, and the End of Philip Pullman's Authority, s. 328. „All too often in human history, churches and priesthoods have set themselves up to rule people's lives in the name of some invisible god (and they're all invisible, because they don't exist) – and done terrible damage. In the name of their god, they have burned, hanged, tortured, maimed, robbed, violated, and enslaved millions of their fellow-creatures, and done so with the happy conviction that they were doing the will of God, and they would go to Heaven for it.“ Zde silně rezonuje vliv hnutí Nových ateistů, kteří náboženství přímo spojují s extrémistickými, teroristickými a militantními projevy.

bezmocně svalil vedle protivníka, omráčený, rozbolavělý a s nervy drnčícími vypětím. ¹⁵³

Jako by si zde autor sám prorokoval, že i když boha zabije, Bůh jej bude stále držet a nepustí ho. Tento moment v příběhu vyznívá silně metaforicky v kontextu Pullmanova zápasu s jeho představou Boha, kterého nakonec ve svém díle (podle svého přesvědčení) zabije. Z mého pohledu je celá trilogie takovým křečovitým imaginativně-intelektuálním zápasem, nikoli však se skutečným Bohem, ale s autorovou představou Boha.

4.2.2.2 Gnosticisus

V jednom z četných vyjádření svých náboženských inklinací Pullman přiznává upřímnou fascinaci gnostickým mýtem. Ve své eseji *Making It Up and Writing it Down* popisuje, co přesně pod pojmem „původní gnostický mýtus“ chápe.

„[Původní mýtus] vypráví, jak byl náš svět stvořen falešným stvořitelem Demiurgem, za účelem uvěznění jisker pravého božství, které odlétly od původního Boha ... Je úkolem těch, kdo znají pravdu – gnostiků – utéct z tohoto světa a najít si cestu zpátky. ... Nejsme zde doma, protože vesmír není naším domovem. Ale ti, kteří mají to poznání, mohou najít cestu ven. ¹⁵⁴

Ve své eseji dále popisuje, jaký vliv měl právě tento mýtus na jeho trilogii, protože se rámci tohoto mýtu chtěl ve svém vyprávění co nejvíce přizpůsobit. Přestože ve své eseji na toto téma uvádí jen několik prvků, které se projevily v příběhu *Jeho temných esencí* (bytosť vydávající se za stvořitele, poznání jako cesta k vlastní spáse), motivy blízké gnostickému přemýšlení vidíme i na jiných místech. Jako příklad můžeme opět uvést národ Mulefa, který díky setkání s hadem dosáhl vyššího stupně vývoje.¹⁵⁵ Tato

---

¹⁵³ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence: Jedinečný nůž*. Praha: Argo, 2007, s. 278. ISBN 978-80-7203-887-9.

¹⁵⁴ PULLMAN, Philip. *Daemon Voices: Essays on Storytelling* [Kindle], location 685. „The original Gnostic myth tells of how this material world was brought into being by a false creator, a Demiurge, in order to imprison the sparks of true divinity which had fallen from the original God, the inconceivably distant true God, who is their home; and it's the task of those who know the truth – the Gnostics – to escape from this world altogether and find their way back. ... We're not at home here, because the universe is not our home. But those who know can find their way out.“ Překlad vlastní.

¹⁵⁵ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence: Jantarové kukátko*, s. 201.

linie příběhu zřejmě kopíruje předpoklady ophitské gnostické sekty, která uctívala hada právě proto, že lidem přinesl poznání a tím lidstvo osvobodil.¹⁵⁶

Nakonec Pullman uznává, že snaha zcela se přizpůsobit tomuto rámci byla pro něj jako autora svazující, a proto musel učinit několik úroků od tohoto rámce přemýšlení. Fascinující je, že tak činí právě v jednom z nejdůležitějších bodů, a tedy ve věci lidské duše. Gnosticismus je ze své podstaty nespokojen, že je lidská duše uzavřena v něčem tak podřadném, jako je tělo. Pullman ve svém příběhu s lidskou duší pracuje jako se samostatnou postavou, která je sice mimo tělo člověka, ale sama má fyzickou podobu. Tímto způsobem vlastně kazí tu jedinou čistou věc, kterou jsou gnostikové ochotni vidět na lidské existenci.¹⁵⁷

4.2.3 Nebeská republika vs. Království Boží

V závěru svého vyprávění se už Pullman tolik nepokouší zahalit obsah toho, co chce předat, do imaginativně pohádkového hávu. Umění ustupuje myšlence a autor se místo toho uchyluje k tomu, že jednoduše vkládá svůj program do úst hlavním hrdinům. Představuje čtenáři koncept Nebeské republiky, prostředí, v němž má klíčovou roli poznání, kterého nabyla Lyra s Willem v průběhu své cesty příběhem. Poslední slova posledního dílu trilogie velmi stručně udávají rámec tomuto konceptu:

„Musíme být veselí, laskaví, zvědaví, stateční a všechny tyhle složité věci, a musíme se učit a přemýšlet, musíme všichni usilovně pracovat, každý ve svém vlastním světě, a jedině tak vybudujeme...“ „A jedině tak...?“ zeptal se její daemon ospale. „Co vybudujeme?“ „Nebeskou republiku,“ odpověděla Lyra.

Nebeská republika je v tomto pojetí jakousi životní filosofií, která má nahradit biblické Království Boží. Protože byl bůh¹⁵⁸ svržen, není třeba nového.¹⁵⁹ Lidé mají zodpovědnost sami za sebe (Will v příběhu rezolutně odmítá další prorocství o svém údělu

---

¹⁵⁶ TÓTH, Zsuzsanna. *Gnostic Spiritual Heritage in Philip Pullman's His Dark Materials Fantasy Trilogy*. Cultures of Memory, Memories of Culture. 2013, III(1), 172-181.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 176.

¹⁵⁸ Protože Pullmanův popis Autority neodpovídá charakteristikám křesťanského Boha tak, jak o něm čteme v Bibli, nemyslím, že je v tomto kontextu nutné toto podstatné jméno povyšovat velkým písmenem na začátku, přestože s ním tak Pullman pracuje.

¹⁵⁹ TATE, Andrew a Arthur BRADLEY. *New Directions in Religion and Literature*, s. 75. Autoři jsou nicméně přesvědčeni, že Pullman plynule Autoritu nahrazuje novým bohem ve formě Prachu, který symbolizuje lásku, poznání a harmonii.

a rozhoduje se psát jej sám¹⁶⁰), jsou si sami Autoritou. Jejich úkolem je vážít si života a žít jej naplno, protože mají jen ten. Hlavními hodnotami se stává laskavost, zvědavost, trpělivost a vzdělání. Will a Lyra jsou pak postaveni před velké poslání, které není nepodobné tomu, které je nám z Bible důvěrně známé: mají jít a všem vyprávět o tom, o čem se dozvěděli. Varovat lidi před tím, aby nežili tento život naprázdno, aby neuzavírali svou mysl poznání. Pullmanovy obavy zjevně leží v tom, že pokud se křesťané upínají k budoucí naději, jejich život zde na zemi je žitý jaksi bezděky, s minimálním nasazením. Autor tento svět miluje, je mu opravdovým domovem a není schopen přijmout premisu, že nemateriální svět znamená víc než materiální.¹⁶¹ Konečným cílem jsou pro něj tedy ateistické hodnoty.

Přesto, zařadit Pullmana ryze do ateistické kategorie by bylo velkým zjednodušením. Zdá se, že i sám má problém umístit se do některé z vyhrazených škatulek a jeho výpovědi se s časem dost liší.¹⁶² Odvážím se ale tvrdit, že alespoň v době psaní trilogie *Jeho temné esence* má nejbližší k agnostickému světonázoru. Jedna z indicií, která toto tvrzení potvrzuje, se skrývá v části, kdy autor vkládá do úst jednoho ze vzbouřenců slova: „Nějaký stvořitel možná existuje, nebo taky ne, to nikdo neví.“¹⁶³ Domnívám se tedy, že ušel-li by autor ještě o krok dále a pochopil-li by principy Království Božího tak, jak je káže Ježíš, měl by snad o něco lepší a v realitě zakotvenější závěr pro svůj příběh.

V Království Božím, jak jej známe z Ježíšova učení, vládne sice Král, před kterým se musíme zodpovídat, ten ale každého zve ke slavné hostině a společenství v radosti.

---

¹⁶⁰ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence: Jantarové kukátko*, s. 439. „A jaká práce mě tedy čeká?“ zeptal se Will, ale hned mluvil dál. „Anebo ne, rozmyslel jsem si to, nechci to vědět. Radši se rozhodnu sám, co budu dělat. Kdybyste řekla, že se mám věnovat boji, uzdravování, badatelství nebo kdo ví čemu, leželo by mi to v hlavě, a kdybych nakonec skončil právě u takové práce, štválo by mě to, protože bych měl pocit, že jsem neměl na vybranou. No a kdybych dělal něco jiného, měl bych zas špatné svědomí z toho, že nedělám, co jste řekla. Ať to dopadne jakkoli, chci se rozhodnout sám, bez cizí pomoci.“

¹⁶¹ TÓTH, Zsuzsanna. *Gnostic Spiritual Heritage in Philip Pullman's His Dark Materials Fantasy Trilogy*, s. 175.

¹⁶² Srov. DUNCAN, Cray. The Golden Compass Author Avoids Atheist Labels. In: *Institute for Humanist Studies* [online]. 2007 [cit. 2020-09-30].

Dostupné z: <http://www.humaniststudies.org/enews/?id=326&article=1> "Identifying oneself as anything, for a writer, for a novelist, is a perilous thing because then you find yourself acting as a spokesman for this cause or that cause. I have always tried to avoid saying 'I am an agnostic', 'I am an atheist', 'I am a humanist', 'I am an anything else' because that way you are limiting the way that your books are received." Nicméně zde: MILLER, Laura. Far From Narnia. In: *The New Yorker* [online]. 2005 [cit. 2020-09-30]. Dostupné z: <https://www.newyorker.com/magazine/2005/12/26/far-from-narnia> "Although I call myself an atheist, I am a Church of England atheist, and a 1662 Book of Common Prayer atheist, because that's the tradition I was brought up in and I cannot escape those early influences."

¹⁶³ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence: Jantarové kukátko*, s. 188.

Království Boží si váží života na zemi a lidé jsou vedeni k tomu, aby ho žili v plnosti, zároveň ale mají naději na život věčný. Království Boží není výsledkem lidského úsilí, přesto na něm lidé mohou mít podíl; nemá snahu negovat tento svět, ale přetvářet ho. A samozřejmě, ti, kdo patří do Božího království, mají – slovy Velkého posláni – jít do celého světa a šířit tu radostnou zprávu, vyprávět ostatním o tom, co se dozvěděli, co zakusili („čeho se jejich ruce dotýkaly“), aby i oni mohli dojít pravé svobody v Kristu.

Philip Pullman ve své trilogii vyjadřuje naději v jakýsi idealistický koncept světa, kde jsou na sebe všichni hodní a sdílí spolu své poznání, které je osvobozuje. Činí tak skrze vkládání slov do úst hlavních hrdinů v závěru příběhu, která se skládají do nekonečného dialogu postrádajícího imaginativní utváření prostředí, ve kterém by snad takové myšlenky vyzněly méně jako Pullmanova agenda. I v tom Ježíšova prezentace Království Božího předčí Pullmanovu Nebeskou republiku právě proto, že Ježíš často užíval imaginativních podobností, která vyjadřovala právě tu *jakovost*,¹⁶⁴ kterou nám Pullman v příběhu bohužel nekomunikoval. A tak jeho myšlenky zůstávají v čtenáři spolu se směsicí pocitů roztrpčení nad rozdělením hlavních postav a nevyjasněných otázek o závěru celého příběhu.

4.3 Návaznost na odkaz *Inklings*

Navzdory mezerám v autorově argumentaci musíme vidět, že vypravěčské schopnosti Philipa Pullmana jsou obdivuhodné a mají za výsledek velmi kvalitní produkt agnostické fikce. Jeho práce s imaginací, tolik podobná té Lewisově, dokud je provozována poctivě, vytváří imaginativní svět, ve kterém se čtenář brzy cítí jako doma. Vliv Lewisova či Tolkienova díla je na Pullmanově tvorbě patrný. Tak, jako jsou Tolkienovi domovem lesy, hory a louky, které činí základem svého světa, tím jsou Pullmanovi knihovny a univerzita; proto jsou základem toho jeho.

Svět *Zlatého kompasu* je dílem mythopoesis, která nemá daleko k dílům autorů z kruhů *Inklings*. Přesto se zdá, že se ve druhém a třetím díle, jakkoli jsou jako příběhy dobře napsané, autor jaksi odklonil od imaginativní dráhy, na kterou nastoupil v díle prvním.¹⁶⁵ Zároveň není schopen setřást svou nelibost vůči těmto autorům, a tak se jeho

¹⁶⁴ PULLMAN, Philip. Jeho temné esence: Jantarové kukátko. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-963-0. „...tak to je přesně ono, ale jakové.“ Pullman slovo „jakové“ v tomto kontextu používá jako jiné označení pro metaforu, která ukazuje na vnitřní kvalitu věci.

¹⁶⁵ HENSLER, Kevin R. *Consideration of the Strange and Sophisticated Materialist Theology of Philip Pullman's His Dark Materials Trilogy* [online]. 2015, s. 21 [cit. 2020-10-01]. Dostupné z: https://www.academia.edu/26145304/The_Strange_and_Sophisticated_Materialist_Theology_of_Philip_Pullmans_His_Dark_Materials_Triology_Full_Paper

trilogie stává vzorníkem protikladů. Pullman je dokonalý anti-Sayers, jelikož své křesťany popisuje zásadně jako velmi komplikované a velmi sobecké, zlé lidi. Je dokonalý anti-Lewis, protože církve a doktríny prezentuje pokřiveně a z pozice někoho, kdo je sám nezakusil. Je také perfektním anti-Tolkienem, protože *Jeho temné esence* vyjadřují Pullmanův obdiv k moderním technologiím a rozvoji průmyslu, oproti Tolkienovu důrazu na lásku k přírodě.

Za přínos můžeme u Pullmana považovat krom zdařilé světotvorby také určitou výzvu křesťanským kruhům. Například jeho kritika namířená na povrchnost církve a neschopnost řadových členů přemýšlet o tom, čemu věří a zda to je pravda, je přímo učebnicovou příležitostí pro křesťanskou apologetiku. Když Pullman čtenáře povzbuzuje k tomu, aby žili podle hodnot Nebeské republiky, můžeme souhlasit s tím, že bychom měli být zvědaví a zkoumat věci kolem nás. Jako křesťané jsme povoláni k tomu, abychom studovali Písmo a neustále nad ním rozjímali a pokud nás napadají otázky ohledně víry, Ježíše nebo křesťanství, musíme je pokládat. Jsou to právě nezodpovězené otázky, které mohou posléze vést k pochybnostem. Hillary Ferrer píše: „Pokud v pochybnostech člověk setrvává dost dlouho, mohou se proměnit v nevíru – a z takového stavu se už těžko vrací.“¹⁶⁶ Úkolem apologetiky je, aby dávala prostor a vhodně zodpovídala přesně takové otázky, které klade nejen Philip Pullman ve svých knihách.

Přesto na základě Pullmanovy snahy nezavřít si úplně vrátka a připustit alespoň možnost Stvořitele, či „někoho, kdo se stará“,¹⁶⁷ bychom si mohli klást otázku, zda by třeba v nějakém ‚paralelním vesmíru‘ z Pullmana nebyl dobrý *křesťanský* imaginativní apologeta.¹⁶⁸ Můžeme nicméně stále doufat, že autora jeho inspirace biblickými příběhy nakonec přivede před tvář pravého Boha, nikoli jen jeho literární atrapy.

---

¹⁶⁶ FERRER, Hillary Morgan. The Importance of Incorporating Doubt into our Children's Worldviews. MamaBear Apologetics [online]. 2019 [cit. 2021-02-28]. Dostupné z: <https://mamabearapologetics.com/importance-incorporating-doubt-childrens-worldviews/>

„Doubt when left to solidify can become unbelief, which is really, really hard to reverse“

¹⁶⁷ PULLMAN, Philip. *Lyra's Oxford*. New York: Random House, 2003. Str. 6. ISBN 978-0-307-48781-0. „Perhaps some particles move backward in time; perhaps the future aects the past in some way we don't understand; or perhaps the universe is simply more aware than we are. There are many things we haven't yet learned how to read.“

¹⁶⁸ TATE, Andrew a Arthur BRADLEY. *New Directions in Religion and Literature*, s. 80. „For Nick Thorpe, writing in a largely sympathetic profile of the author, there is even cause to wonder whether ‘in a parallel universe’ Pullman ‘might have made a good fundamentalist’.“

Závěr

Není neobvyklé setkat se s údivem, když je řeč o apologetice a jejím vztahu k imaginaci. Apologetika pro mnohé evokuje jakýsi intelektuální zápas, kde jsou rány uštědřovány skrze rozumové argumenty, kde je cílem vyhrát za každou cenu. Na druhou stranu imaginace zase pro mnohé nese asociace s vymyšlením si a s únikem před realitou. K čemu by nám pak mohla být imaginace, pokud jde apologetice o obhajování pravdivosti křesťanství?

Přesto jsme si v této práci mohli nastínit, že role imaginace, ani apologetiky není zdaleka tak omezená, jak může nastiňovat předchozí odstavec. Pravá apologetika neútočí na člověka, ale na jeho argumenty. V intencích dialogu obhajuje rozumnost křesťanské víry. Jak ale píše doktor Justin Ariel Bailey, nejlepší apologetika je ta, která zapojuje celého člověka.¹⁶⁹ Imaginace slouží jako orgán, který se vztahuje po významu, vnímá jej a předává rozumu k přezkoumání – jejich spolupráce je pro úspěšnou soudobou apologetiku klíčová.

Když zapojujeme svou imaginaci, zakoušíme to, co je krásné. Krása je z velké trojky – pravda, krása a dobro – ta nejčastěji špatně pochopená. Přesto Bailey sleduje, že nám otevírá něco, co zachycuje naši pozornost, uchvacuje nás svou jedinečností a svým způsobem nás vede k tomu, abychom změnili svůj život.¹⁷⁰ Často se můžeme cítit být lepšími lidmi jen proto, že jsme přečetli tu a tu knihu, báseň, či viděli krásný obraz nebo film. I takovým způsobem nás setkání s krásou, vnímané skrze imaginaci, proměňuje. Bailey je zároveň přesvědčen, že imaginace musí být cvičena v tom, aby rozeznala krásu zakotvenou v dobru a pravdě. Ve druhé kapitole této práce jsme si řekli, že imaginace může být oklamána. Proto i ona musí být ‚proměňována obnovou mysli‘, aby ve spolupráci s rozumem mohla rozpoznat, ‚co je vůle Boží, co je dobré, Bohu milé a dokonalé‘ (Ř 12,2). Je-li apologetova imaginace proměňována skrze setkání s Kristem, je vysoká pravděpodobnost, že její fungování bude sloužit k Jeho slávě.

Na příkladu práce několika autorů z kruhu *Inklings*, jsme si ukázali, že právě díky imaginaci tito autoři přibližují čtenáři ty doktríny a pravdy o křesťanství, které je často možné pochopit teprve zevnitř. Jejich imaginativní vyprávění tuto propast dovede

---

¹⁶⁹ BAILEY, Justin Ariel. Exercising the Imagination: Why We Need Imaginative Apologetics. In: *The Worldview Bulletin* [online]. 2020 [cit. 2020-12-06]. Dostupné z:

<https://worldviewbulletin.substack.com/p/exercising-the-imagination-why-we>

¹⁷⁰ Tamtéž.

překlenout a umožňuje čtenáři zakusit, či alespoň zahlédnout křesťanský svět – „nasáklý Boží milostí“.¹⁷¹

V této práci jsem se snažila nastínit roli imaginace v apologetice jako roli v současnosti využitelnou a aktuální. Podle počínů ateistických a agnostických autorů v literatuře vidíme, že jako křesťané nejsme jediní, kteří mohou tato média využívat ke komunikaci myšlenek. Naopak je v současnosti před křesťanské apologety postavena výzva, zda budou schopni důstojně navázat na odkaz *Inklings*, a zda v něm budou, samozřejmě s patřičnou aktualizací, pokračovat. Můžeme pozorovat určité velmi zdařilé pokusy současných křesťanských spisovatelů a apologetů (mezi těmito je vhodné zmínit sérii *Great Conversations* Ravi Zachariase jako ryze imaginativně apologetický počín)¹⁷² přesto je v literatuře stále ještě místo pro autory, kteří budou mít ve svém díle stejně jako *Inklings* snahu o „přesměrování proudů současného umění a života“ a „nasměrování západní kultury zpět k jejím křesťanským kořenům.“¹⁷³

Ne každý může být autorem fantastických příběhů a příběhových světů, je nicméně možné pro každého procvičovat vlastní imaginaci a snažit se ji zapojovat při přípravě kázání, svědectví či jiných forem předávání evangelia. Je také možné nechat se inspirovat dílem *Inklings* a prosit Boha, aby do našich srdcí vložil stejnou touhu sdílet evangelium, která bude prosvítat vším, co v životě děláme, říkáme či píšeme, abychom tak vždy a jasně ukazovali na Původce vší Pravdy, Krásy a Dobra.

---

¹⁷¹ BAILEY, Justin Ariel. Exercising the Imagination: Why We Need Imaginative Apologetics. In: *The Worldview Bulletin* [online]. 2020 [cit. 2020-12-06]. Dostupné z: <https://worldviewbulletin.substack.com/p/exercising-the-imagination-why-we>

¹⁷² Nicméně do této kategorie by mohlo spadat mnohem víc současných autorů. Blízko k mythopoeie má Stephen Lawhead, talentovanou autorkou v této oblasti je i Karen Hancock se svou oceněnou knihou *Arena*, můžeme pokračovat bravurním zpracováním teodiceji v sérii Teda Dekkera *The Outlaw Chronicles*, či fantastickými příběhy fikce z pera Franka Perettiho.

¹⁷³ ZALESKI, Philip a Carol ZALESKI. Dabblers in ink. *The Fellowship: The Literary Lives of the Inklings* [Kindle], location 52.

Seznam použitých zdrojů

Primární

LEWIS, C.S. a [edited by Walter HOOPER]. *Of other worlds: essays and stories*. San Diego: Harcourt, 2002. ISBN 978-015-6027-670.

LEWIS, C.S. *Rady zkušeného d'ábla*. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-096-6.

LEWIS, C. *Poslední bitva*. Překlad Renata Ferstová. Praha: Návrat domů, 1999, 144 s. ISBN 80-854-9597-X.

LEWIS, C.S. *God in the Dock*. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans Publishing, 2014. ISBN 978-0802871831.

LEWIS, C. S. *K jádru křesťanství*. 2. vyd. Praha: Návrat domů, 2008. ISBN 978-80-7255-188-0.

LEWIS, C. *Zaskočen radostí*. Překlad Dan Drápal. Praha: Návrat domů, c2006, 199 s. ISBN 80-725-5148-5.

MILTON, John a Philip PULMAN. *Paradise Lost*. New York: Oxford University Press, 2005. ISBN 0-19-280619-x

PULLMAN, Philip. *Daemon Voices: Essays on Storytelling* [Kindle]. Oxford: David Fickling Books, 2017, location 653 [cit. 2020-09-28]. ISBN 978-1-910989-55-5.

PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence: Zlatý kompas*. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-886-2.

PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence: Jedinečný nůž*. Praha: Argo, 2007, s. 22. ISBN 978-80-7203-887-9.

PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence: Jantarové kukátko*. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-963-0.

TOLKIEN, J. R. R. *Pán prstenů: Dvě věže*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0372-8.

Sekundární

CARPENTER, Humphrey. *J. R. R. Tolkien* [Kindle]. Bridge Street, London: HarperCollins, 2011 [cit. 2020-11-17]. ISBN 9780007381258.

DAVIDSON, Andrew, ed. *Imaginative Apologetics: Theology, Philosophy and the Catholic Tradition*. London, UK: SCM Press, 2011. ISBN 978-0-334-04352-2.

FERRER, Hillary M. *Mamabear Apologetics: Empowering Your Kids to Challenge Cultural Lies* [Kindle]. Eugene, OR: Harvest House Publishers, 2019 [cit. 2020-08-14]. ISBN 9780736976169.

FRANKFURT, Harry G. *On Bullshit*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005. ISBN 978-0691122946.

HÁJEK, Matěj. *Pojetí imaginace u Owena Barfielda a C.S. Lewise*. Praha: Dingir, 2014. ISBN 978-808-6779-331.

HOŠEK, Pavel. *Cesta do středu skutečnosti: směřování k nebeskému cíli duchovní pouti v myšlení a díle C.S. Lewise*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2014. Quaestiones quodlibetales. ISBN 978-80-7325-347-9.

HOŠEK, Pavel. *Kouzlo vyprávění: [proměňující moc příběhu a "křest fantazie" v pojetí C.S. Lewise]*. Praha: Návrat domů, c2013. ISBN 978-807-2552-931.

HOŠEK, Pavel. *Sloužím Tajnému ohni: duchovní zdroje literární tvorby J.R.R. Tolkiena*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2020. ISBN 978-80-7325-499-5.

KRIEGELOVÁ, Petra. *Theologie Dorothy Sayersové*. České Budějovice, 2010. Diplomová práce. Teologická fakulta Jihočeské univerzity.

MCGRATH, Alister. *C. S. Lewis - a life: eccentric genius, reluctant prophet* [Kindle]. Colorado Springs, CO: Alive Communications, 2013 [cit. 2020-11-06]. ISBN 978-1-4143-8253-1.

MCGRATH, Alister. *Narrative Apologetics* [Kindle]. Grand Rapids, MI: Baker Books, 2019 [cit. 2020-11-17]. ISBN 978-1-4934-1924-1.

MCGRATH, Alister, Joshua D. CHATRAW a Benjamin K. FORREST, ed. *The History of Apologetics* [Kindle]. Grand Rapids, MI: Zondervan, 2020 [cit. 2020-11-21]. ISBN 978-0-310-55955-9.

ORDWAY, Holly. *Apologetics and Christian Imagination* [Kindle]. Steubenville, Ohio: Emmaus Road Publishing, 2017 [cit. 2020-08-12]. ISBN 9781945125393.

ŠMEJDOVÁ, Barbora. *Jazyk moderní apologie u C. S. Lewise: disertační práce*, Praha: Universita Karlova, Katolická teologická fakulta, 2019

TATE, Andrew a Arthur BRADLEY. *New Directions in Religion and Literature*. London: Continuum International Publishing Group, 2010, s. 136. ISBN 978-0-8264-4429-5.

ZALESKI, Philip a Carol ZALESKI. *The Fellowship: The Literary Lives of the Inklings* [Kindle]. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2015 [cit. 2020-08-19]. ISBN 978-0-374-71379-9.

Články

BRAY, Suzanne. Making the Church Attractive in the Detective Novels of Dorothy L. Sayers. *Proceedings of the 1997 Seminar*. Hurstpierpoint, England: The Dorothy L. Sayers Society, 1998, 38-44. ISSN 0969-2851.

FERRER, Hillary Morgan. How Dawkins' Outgrowing God Capitalizes on Our Culture's Inability To Think Critically. In: *MamaBear Apologetics* [online]. 2020 [cit. 2020-10-31]. Dostupné z: <https://mamabearapologetics.com/dawkins-outgrowing-god/>

FERRER, Hillary Morgan. The Importance of Incorporating Doubt into our Children's Worldviews. In: *MamaBear Apologetics* [online]. 2020 [cit. 2021-02-28]. Dostupné z: <https://mamabearapologetics.com/importance-incorporating-doubt-childrens-worldviews/>

HENSLER, Kevin R. *Consideration of the Strange and Sophisticated Materialist Theology of Philip Pullman's His Dark Materials Trilogy* [online]. 2015 [cit. 2020-10-01]. Dostupné z: [https://www.academia.edu/26145304/The Strange and Sophisticated Materialist Theology of Philip Pullmans His Dark Materials Trilogy Full Paper](https://www.academia.edu/26145304/The_Strange_and_Sophisticated_Materialist_Theology_of_Philip_Pullmans_His_Dark_Materials_Triology_Full_Paper)

LEWIS, C. S. Christian Apologetics. In: *Virtue Online* [online]. [cit. 2020-08-12]. Dostupné z: <https://virtueonline.org/christian-apologetics-cs-lewis-1945>

PADLEY, Jonathan a Kenneth PADLEY. 'A Heaven of Hell, a Hell of Heaven': His Dark Materials, Inverted Theology, and the End of Philip Pullman's Authority. *Children's Literature in Education*. 2006, 37(4), 325-334. ISSN 0045-6713. Dostupné z: doi:10.1007/s10583-006-9022-4

ŠMEJDOVÁ, Barbora. Grasping the Meaning of the Term 'Holy Imagination' alongside with Dorothy L. Sayers and C. S. Lewis. *Acta Missiologica*. 2019, 13(1), 7-16.

TÓTH, Zsuzsanna. *Gnostic Spiritual Heritage in Philip Pullman's His Dark Materials Fantasy Trilogy*. *Cultures of Memory, Memories of Culture*. 2013, III(1), 172-181.

WOOD, Naomi. Paradise Lost and Found: Obedience, Disobedience, and Storytelling in C. S. Lewis and Philip Pullman. *Children's Literature in Education*. 2001, 32(4), 237-259.

Abstrakt

FALDYNOVÁ, Milana. *Imaginativní apologetika*. České Budějovice, 2021. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce Jaroslav Vokoun.

Klíčová slova: Apologetika, imaginace, křesťanská imaginace, C. S. Lewis, J. R. R. Tolkien, Dorothy L. Sayers, Philip Pullman, agnosticismus, jazyk, význam, metafora, příběh

Práce se zabývá spoluprací křesťanské imaginace a apologetiky, která, pokud je úspěšná, se může stát cestou ke srozumitelnému sdílení evangelia. Imaginace jako receptor významu se pak může také zdát velmi užitečným nástrojem v současném světě, který ztrácí zájem o význam samotný.

Reprezentativním příkladem práce imaginativní apologetiky, se zdají být díla C. S. Lewise, J. R. R. Tolkiena a Dorothy L. Sayersové. Jejich literatura má silný apologetický náboj, který předávají imaginativní formou skrze příběh. Potřeba kvalitní práce imaginativní apologetiky se zdá tím palčivější, když víme, že mezi ateistickými a agnostickými autory existují tací, kteří imaginativně obhajují vlastní světonázor. V této souvislosti se práce blíže zabývá dílem agnostika Philipa Pullmana.

Abstract

Imaginative apologetics

Key words: apologetics, imagination, holy imagination, Christian imagination, C. S. Lewis, J. R. R. Tolkien, Dorothy L. Sayers, Philip Pullman, agnosticism, language, meaning, metaphor, story

The focus of this thesis lies in the cooperation of imagination and apologetics, which – if successful – can be a step towards meaningful sharing of the gospel. Imagination as a way of perception of meaning can also be a useful tool in today's world, which seems to lose interest in meaning whatsoever.

We seem to find a representative case of imaginative apologetics in the works of C. S. Lewis, J. R. R. Tolkien and Dorothy L. Sayers. Using imaginative way, these authors deal with many apologetical issues in their stories. The need for a good quality work of imaginative apologetics seems even more valid, when we learn that many atheistic and agnostic authors use imaginative ways to defend ideology of their own; this thesis deals namely with Philip Pullman, whose work could be marked as work of agnostic imaginative apologetics.